

Makale Künyesi (Araştırma): Çakmak, A. (2023). XVI. Yüzyıl şairlerinden Hakkânî'nin Cevâhir adlı mesnevisinin ikinci nüshası üzerine bir dil incelemesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 536-581.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1292733>

XVI. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN HAKKÂNÎ'NİN CEVÂHİR ADLI MESNEVİSİNİN İKİNCİ NÜSHASI ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ

Adem ÇAKMAK¹

ÖZET

Alan araştırmaları ve kütüphane katalogları üzerine yapılan araştırmalar ve bu araştırmalar sonucunda elde edilen yeni eserler, Türkçe metinlerin zenginliğini ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Bazen kütüphanelerdeki mecmualarda birbiri içerisine geçmiş metinler bulunmaktadır. Bu mecmualar, tam olarak okunduğunda daha önce bilinmeyen bir eser veya bilinen bir eserin yeni bir nüshası tespit edilebilmektedir. Tespit edilen bu eserler, Türkçe metinlerin zenginliğini ortaya koymasının yanı sıra, Türk edebiyatı ve Türk dilinin o dönemdeki durumuna da ışık tutabilmektedir.

Bu çalışmada 16. yüzyıl şairlerinden Hakkânî'nin daha önce tek nüshası tespit edilmiş olan Cevâhir adlı mesnevisinin ikinci nüshası üzerinde durulmuştur. Metin Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mîl Yz A 6563 / 1, Terceme-i Maksadü'l-Aksâ adıyla kayıtlı risalede bulunmaktadır. Katalogda bu metnin ve devamında gelen Ahmedî'nin Mi'râc-nâme adlı eserinin isimleri yazmamaktadır. Dikkatli bir şekilde incelendiğinde mecmuanın sekizinci yaprağından sonra eksik sayfalar olduğu ve bunun bir yanılğı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mensur olarak başlayan mecmua, bu sayfadan sonra nazma geçmiştir. Eksik sayfalardan dolayı gözden kaçan ve Kitâbu Mağşadî'l-Akşâ ile Mi'râc-nâme arasında bulunan 12 sayfalık bu metin ise Hakkânî'nin Cevâhir adlı mesnevisinin tespit edilen ikinci nüshasıdır. Birinci nüshasında 540 beyit bulunan eserin, bu nüshasında sondan sadece 165 beyit bulunmaktadır.

Çalışmada eksik sayfaları bulunan bu metnin çeviri yazısı hazırlanmış ve metin üzerine bir dil incelemesi yapılmış; imlâ, ses ve şekil özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Metnin imlâ özellikleri incelenirken bazı seslerin yazılışı, fonetik özellikleri incelenirken de ses uyumları ve ses değişimleri üzerinde durulmuştur. Şekil özellikleri kısmında, metinde geçen bağımlı biçim birimler ele alınmıştır. Tüm bu değerlendirmeler sonucu, eserin Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini yansıtan bir metin olduğu anlaşılmıştır. Metnin yazılış tarihi dönemin sonlarına denk gelse de ses uyumları açısından bazı eklerin eski biçimlerini sürdürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte bazı sözcüklerde Eski Türkçenin fonetik özelliklerinin korunduğu da tespit edilmiştir. Çalışma ile Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir metnin daha gün yüzüne çıkarılması ve dil çalışmalarına bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, imlâ, ses özellikleri, şekil özellikleri, Hakkânî, Cevâhir.

¹ Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi. ademcakmak820@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6561-6218>

GİRİŞ

Bu çalışma Ümit Hunutlu'nun Ahmedî'nin *Mi'râc-nâme* adlı eserinin yeni bir nüshasını tanıtmış olduğu, Belleten dergisinde yayımlanan makalesinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.² Hunutlu, *Kitâbu Mağşadı'l-Aksâ* adlı eserin bir nüshası üzerinde çalışırken metnin içinde bulunduğu mecmuanın eksik sayfalarının olduğunu fark ediyor ve bu eksik sayfaların bir yanılığa yol açtığını düşünüyor. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6563 / 1'de, *Terceme-i Maksadü'l-Aksâ*³ adıyla kayıtlı mecmua içerisinde sırasıyla *Kitâbu Mağşadı'l-Akşâ*, *Kitâb-ı Gülşen-i Râz*, *Vahdet-nâme* adında üç adet metin kayıtlıdır. Fakat mecmua detaylı bir şekilde incelendiğinde mecmua içerisinde 12 sayfalık bir metin ve Ahmedî'nin *Mi'râc-nâme* adlı eserinin olduğu da anlaşılmaktadır. Bu durumda mecmuada üç değil, beş tane eser bulunmaktadır.

“Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6563 / 1'de, adının *Terceme-i Maksadü'l-Aksâ* ve müellifinin Aziz b. Muhammed en-Nesefî olduğu belirtilen bir mecmua risalesi mevcuttur. Bu mecmua içerisinde ilk 30 varakta, *Kitâbu Mağşadı'l-Akşâ* başlığını taşıyan bir eser yer almaktadır. Mecmuada 31. varaktan 129. varağın sonuna kadar *Kitâb-ı Gülşen-i Râz* adlı eser mevcuttur. Mecmuanın 132. varağında, Abdurrahim Karahisari'nin *Vahdet-nâme* adlı eseri başlamaktadır. Mecmua 274. varakla sonlanmaktadır. Risalede 8'a'dan sonra eksik sayfalar farkedilmemiş ve başlık yer almadığı için sonraki sayfalar eserin devamı olarak düşünülmüştür. Hâlbuki bu risalede 8'b'de nazma geçilmiştir. Yazmadaki eksik sayfalardan dolayı tespit edemediğimiz bu eser de Eski Anadolu Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini yansıtmaktadır. Bu tasavvufî metin 12 sayfa devam eder, sonrasında mecmuada 14'a'nın 12. satırından itibaren, *Hazâ Mi'râc-nâme* başlığıyla Ahmedî'nin *Mi'râc-nâme* adlı eseri başlar.” (Hunutlu, 2018, s. 283).

Katalogda bu metnin ve devamında gelen Ahmedî'nin *Mi'râc-nâme* adlı eserinin isimleri yazmamaktadır. Eksik sayfalardan dolayı gözden kaçan, *Kitâbu Mağşadı'l-Akşâ* ile *Mi'râc-nâme* arasında bulunan ve Hunutlu'nun Eski Anadolu Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini yansıttığını düşündüğü 12 sayfalık bu metin ise Hakkânî'nin *Cevâhir* adlı mesnevisinin tespit edilen ikinci nüshasıdır. Bu durumda *Kitâbu Mağşadı'l-Akşâ* adlı metnin son bölümleri ile *Cevâhir* adlı metnin ilk bölümlerinin eksik olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca Hunutlu'nun makalesinin yayımlanmasının üzerinden beş yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen Yazma Eserler Kurumunun Katalog Tarama sayfasındaki bu hatanın hâlâ düzeltilmediği de görülmektedir.⁴

Aslında bu çalışmada, metnin dil özelliklerinin yanı sıra mecmuaların dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesinin önemi de gösterilmek istenmektedir. Mecmualar hakkında incelendikçe çok daha önemli yazarlarımızın eserlerine, belki de hiç bilinmeyen eserlere ulaşmak mümkün olabilecektir. Hakkânî ve *Cevâhir* adlı eserinin üzerinde durulmadan önce bu husus üzerinde durulmasının sebebi, mecmuaların titizlikle incelenmesinin gerekliliğini dile getirebilmek içindir. Burada mecmuadaki eksik sayfalar aslında bizlere

² bk. Hunutlu, Ü. (2018). *Yeni Bir Nüshasıyla Ahmedî'nin Mi'râc-Nâme'si*. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 66 (2), 281-349.

³ bk. <http://yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-maksadul-aksa/131379> 29.04.2023

⁴ bk.

http://yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&arsiv_no=06%20Mil%20Yz%20A%206563 29.04.2023

bir zenginlik sunmuştur. Yazma eserlerin içerisinde gizli bir şekilde beklemekte olan çok daha önemli metinlerimizin olduğu kuşkusuzdur.

Çalışmada Giriş bölümünün ardından Hakkânî ve *Cevâhir* adlı eserinden bahsedilmiştir. Ardından metnin yazılış özellikleri, ses ve şekil özellikleri incelenmiştir. Daha sonra Sonuç bölümünde elde edilen veriler sıralanmıştır. Son olarak metnin çeviri yazısı verilmiştir.

Ümit Hunutlu, bu bölümün 8b'den itibaren başladığını belirtmiştir. Fakat bu sayfa tarafımızdan 9a olarak işaretlenmiş ve ardından gelen sayfalar da buna göre düzenlenmiştir. Mecmuanın sayfaları üzerinde bulunan işaretler de böyle olması gerektirdiğini düşündürmektedir.

Sayfa numaraları işaretlenirken sağ tarafta bulunan sayfa b harfiyle, sol tarafta bulunan sayfa a harfi ile gösterilmiştir. Beyitlerin hemen yanında ayrıç içerisinde bulunan ilk sayı yaprak numarasını, ardından gelen harf sağ ya da sol tarafı göstermekte, harften sonra gelen sayı da o sayfadaki beytin sayısını göstermektedir: (10a/8), (11b/14) gibi. Halil Kurt'un çalışmasından, yani birinci nüshadan yapılan alıntılar aynen korunmuş ve beyit sayıları da aynı şekilde kullanılmış, değiştirilmemiştir: (380), (529) gibi. Ayrıca bu alıntılar tırnak işareti içerisinde gösterilmiştir.

HAKKÂNÎ VE CEVÂHİR ADLI ESERİ

Hakkânî'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Hakkânî ve eserleri üzerine bugüne kadar üç çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlar Yusuf Ataseven (2015)⁵, Zeynep Koyuncu (2017)⁶, Halil Kurt (2020)⁷ tarafından yapılan ve sırasıyla yüksek lisans tezi, doktora tezi ve makaleden oluşan çalışmalardır. Her ne kadar Ataseven çalışmasını Koyuncu'dan iki yıl önce bitirmiş olsa da doktora programının süresi düşünüldüğünde aynı yıllarda çalışmış oldukları anlaşılır. Ayrıca tezlerin ön sözlerinden birbirlerinin çalışmalarından haberdar oldukları da anlaşılmaktadır. Her iki araştırmacı da Hakkânî'nin *Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf* adlı eseri üzerinde çalışma yapmışlardır.

Ataseven, metinde geçen âyet ve hadisleri yorumları ile birlikte ele almıştır. Koyuncu ise metnin tamamını çeviri yazı ile vermiş ve metni Türkiye Türkçesine de aktarmıştır. Metni, içerik özellikleri başta olmak üzere edebi açıdan incelemiştir. Bununla birlikte müellifin tespit edilebilen başka bir eserinin olmadığını belirtmişlerdir. Kurt ise makale çalışmasında Hakkânî'nin tespit edilen ikinci eseri olan *Cevâhir* üzerinde çalışmıştır. Kurt, *Cevâhir*'in tespit edilen ilk nüshasının tamamını çeviri yazı yolu ile vermiş ve metni edebi açıdan değerlendirmiştir. Her üç araştırmacının da böylesine önemli bir müellifi ve eserlerini ilim âlemine tanıtmakla oldukça önemli bir iş yaptıkları söylenmelidir.

⁵ bk. Ataseven, Y. (2015). *Hakkânî'nin "Manzûme-i Nasayih" Adlı Eserinde Manzum Âyet ve Hadis Yorumları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

⁶ bk. Koyuncu, Z. (2017). *Hakkânî'nin Manzume-i Nasaih Ala Meşrebi't-Tasavvuf Adlı Mesnevisi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

⁷ bk. Kurt, H. (2020). *XVI. Yüzyıl Şairlerinden Hakkânî'nin Cevâhir Adlı Mesnevisi*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (2), s. 486-547. DOI: 10.34083/akaded.746401

Araştırmacılar, klasik Türk edebiyatı kaynaklarında, tezkire ve biyografik kaynaklarda müellif hakkında herhangi bir bilgi bulamadıklarını belirtmişlerdir. Müellifin 16. yy.da yaşadığı, mahlasının Hakkânî olduğu ve iyi bir eğitim aldığı konusunda aynı düşünceye sahiptirler.

“Klasik Türk edebiyatı kaynaklarında müellife dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Eserinde de kendisiyle ilgili hiçbir bilgi vermediği için hayatı, kişiliği, yaşam tarzı gibi konularda herhangi bir yorumda bulunma tasarrufumuz olamadı. Bu bakımdan elimizdeki iki nüshanın tamamına dayanarak hikmetli söz söyleme peşinde bir nâzım, Allah'ı hatırlatan bir dost, iyiliği emredip kötülükten men etmeye çalışan bir irşad yolcusu olduğunu söyleyebiliriz.” (Ataseven, 2015, s. 135).

“Çalışmamızın müellifi Hakkânî'nin Kıbrıs nüshasının istinsah tarihine göre ve İnebey nüshasında yer alan '*min Hulefai Akşemseddin*' şeklindeki ifade üzerine tahminen 15. yy. sonlarında ya da 16. yy.da yaşamış bir şair olduğunu düşünüyoruz. Tüm araştırmalarımıza rağmen şairimiz hakkında ne tezkirelerde ne de biyografik kaynaklarda bir kayıt bulabildik.” (Koyuncu, 2017, s. 1).

Kurt ise incelediği eserin Kanuni Sultan Süleyman'a sunulduğunu tespit etmiştir. Bu bilgidен yola çıkarak müellifin Kanuni döneminde yaşadığını belirtmiştir. “Hakkânî, *Cevâhir*'de *Der-tenbîh-i Sultân-ı İslâmu ve 'l-müslimîn muhibbû' l-evliyâi ve 'l-arifine's-sultânü ibni's-sultan Sultân Süleymân ibn-i Selîm Hân* başlığı altında yaşadığı devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ı medh u sena ederek ona nasihatlerde bulunmuştur.” (Kurt, 2020, s. 490).

Şair, *Cevâhir* adlı eserinde 'doksan dokuz' tarihini vermiştir. Eserini yazdığı dönem düşünülürse bu tarih Hicri 899 olmalıdır:

Didi toksan toköz irdüm şüyüha

Bularda irmedüm kâmil rüsûha (13b/5)

Hicri 899 yılı Miladi 1493/1494 yılına denk gelmektedir. Bu beytin “*Sene doksan dokuz dediğinde şeyhlerin, mürşitlerin arasına girdim, ulaştım; ama buralarda kâmil, olgun bir ilmin derinliğine ulaşamadım.*” gibi bir anlamı vardır. Şeyhlerin arasına yeni girmesi, ayrıca tecrübe konusunda eksiklerinin olduğunu belirtmesine bakılırsa müellifin, bu yıllarda yirmili yaşlarda olduğu düşünülebilir. Bu durumda şairin 1470 yılları civarında doğmuş olması gerekir. Bu tarihten 50/60 yıl sonrası da Kanunî'nin saltanatının ilk yıllarına denk gelmektedir.

Araştırmacılar müellifin mahlası konusunda hem fikirdir. Hakkânî mahlası metinlerde birçok yerde geçmektedir. “Esas adı ve memleketi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak şiirlerinde, hak ve adalete uygun anlamlarına gelen Hakkânî mahlasını kullanmıştır:

İrişür feyz-i Rabbânî Hudâdan

Olursa ‘ışk-ı Haqqânî gedâdan (218)’ (Kurt, 2020, s. 489).

Koyuncu, kütüphane kayıtlarındaki isim üzerinden müellifle ilgili bazı fikirler yürütmekte ve şu yorumları yapmaktadır: “İnebey Kütüphanesi kaydında '*Şeyh Hakkânî min hulefai Akşemseddin el-Halveti*' ifadesi bulunmaktadır. '*Hulefa-yı Akşemseddin el-*

Halveti' ifadesi Halvetilik bağı ve '*Şeyh'* unvanı ile kaydedilmiş olması da konumunu ifade eden bilgiler olmakla beraber teyide muhtaçtırlar.” (Koyuncu, 2017, s. 9).

Araştırmacı, her ne kadar teyide muhtaçtır, dese de şiirinin içeriğinden de şairin bir şeyh olduğunu düşünmektedir. “Şiirinden anlaşıldığı kadarı ile Hakkânî her ne kadar edebî bir eser ortaya koymuş olsa da aslında bir '*şeyh'* tir.” (Koyuncu, 2017, s. 3).

Müellifin bilinen iki eserinde de Mevlânâ'dan alıntı yaptığı görülmektedir. Bunu Koyuncu ve Kurt ayrı ayrı tespit etmiştir:

“Mesnevîde eserine kaynaklık eden bir eser ya da kendisine örnek olarak kabul ettiği veya intisab ettiği herhangi bir mutasavvıf hakkında bilgi verilmez. Bu sebeple şairin hangi meşrebe bağlı olduğu anlaşılamamıştır. Tek istisna Mevlânâ'dan alıntı yaptığı iki beyit ve Mevlânâ'dan övgü ile bahsetmesidir. Bu iki beyit ve mesnevinin /b/ harfi ile başlaması Hakkânî'nin Mevlevîlik'ten etkilendiğini düşünmemizi gerektirdi.” (Koyuncu, 2017, s. 9).

“*Cevâhir'*de yer alan aşağıdaki beyitlerde Hakkânî, Mevlânâ'nın mesnevisinin ismini açıkça telaffuz etmiş onun bir beytine yer vererek Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışına teveccüh ettiğini de belli etmiştir:

Ma'nîden maḳḱūd olan Ḥaḳdur 'ayān
Meḱnevî de böyle ḳıldılar beyān (437)

Goftu'l-ma'nî huve'llāhu ṣeyḥ-i dīn

Baḥr-i ma'nihā-yı Rabbi'l-'ālemīn (438)” (Kurt, 2020, s. 489-490).

Müellifin eserlerinde *ilim*, *ilm-i ledün*, *mâriḳ*, *marifet*, *irfan* gibi sözcükleri sıkça kullandığı görülür. Bu, müellifin ilme önem verdiğini ve ilim sahibi bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Tasavvuf ve felsefeyi divan şiirinin unsurları ile ustaca birleştirmesi onun özgün bir şair olduğunu da göstermektedir. Ayrıca eserlerinde kullandığı dil, şairin Türk dilinin inceliklerine vakıf olduğunu yansıtmakla birlikte Arapça ve Farsçaya da hâkim olduğunu gösteriyor. “Yazarın, İnebey yazma eserler kütüphanesi kayıt defterine '*şeyh'* sıfatı ile kaydedilişi, Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, şiirinde geçen konuların çeşitliliği, ayet ve hadislere vukufiyeti, üslubu Hakkânî'nin medrese eğitimi almış bir şair olduğunu düşündüren etkenlerdendir.” (Koyuncu, 2017, s. 1).

Kurt, müellifin eserinde lirizmden ziyade didaktik yönü daha çok ön plana çıkardığını düşünmektedir. Şairin eserlerinde öğretmeyi amaçladığı düşünülebilir. “Şairin dinî-tasavvufî konulardaki düşüncelerini ortaya koyarken şairane bir kaygı taşımaktan ziyade tasavvuf konularını öğretmek amacı taşıdığı görülür. Fakat Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, ayet ve hadislere vukufiyeti, dil ve üsluptaki başarısı Hakkânî'nin iyi bir eğitim almış olduğunu ortaya koymaktadır.” (Kurt, 2020, s. 496).

“Hakkânî'yi şiirinden yola çıkarak incelediğimizde onun görmüş geçirmiş, kâmil bir zat olduğu kolaylıkla anlaşılır. Hakkânî'nin ehl-i sünnet akidesine bağlı, mutasavvıf ve klasik Türk şiiri geleneğinden beslenen bir şair olduğunu söyleyebiliriz.” (Koyuncu, 2017, s. 10-13).

Hakkânî sahip olduğu bilgilerini şiir tekniği ile birleştirmeyi başarabilmiş bir şairdir. Bilgilerini eserlerinde başarılı bir şekilde aktarırken kullandığı şiir tekniği de bir o kadar başarılıdır. Şiirleri lirizm yönünden zayıf olsa da teknik açıdan güçlüdür. “Elimizdeki eseri onun devrinin şiir bilgilerine sahip, teknik ve estetik anlamda divan edebiyatına hâkim usta bir şair olduğunu anlatmaya yeterlidir.” (Koyuncu, 2017, s. 4).

Hakkânî'nin bugüne kadar tespit edilebilen iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf* diğeri de *Cevâhir* adlı mesnevileridir. Müellif için şimdilik bir mesnevi şairidir denilmesi yerinde olacaktır. Her iki eserin de şu ana kadar ikişer nüshası tespit edilebilmiştir.

Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf'un nüshaları, biri Bursa nüshası diğeri de Kıbrıs nüshasıdır (Ataseven, 2015, s. 30).

Cevâhir

Eserin ismi, bulunan ilk nüshasının Katalog Tarama sayfasında *Cevâhirü'l-İrfân* şeklinde kaydedilmiştir.⁸ Bu metin üzerine çalışan Kurt ise eserin ismini *Cevâhir* olarak tespit etmiştir.

“Hakkânî'nin daha önce bilinen *Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf* adlı eserinden başka şimdiye kadar tespit edilen ve makalemize konu olan ikinci eseri, *Cevâhir* adlı mesnevidir. Şair eserine bu ismin verildiğini şöyle ifade etmektedir:

Zuhûra geldi çün baħr-i ‘ummân

Cevâhir kodılar adın pes ‘irfân (155)” (Kurt, 2020, s. 491).

Kurt'un tespitine göre eser Kanunî Sultan Süleyman'a takdim edilmek üzere yazılmıştır. “Hakkânî, eserini Kanunî Sultan Süleyman'a takdim etmek üzere yazmıştır. Zira eserde Kanunî'ye övgü, ona dua ve nasihat bölümleri söz konusudur. Dinî-tasavvufi bir nasihatname özelliği taşıyan bu mesnevi, beş yüz kırk beyitten meydana gelmektedir.” (Kurt, 2020, s. 487).

Kurt, eserin Sultan Süleyman'a ithaf edilmesi bilgisine dayanarak yazıldığı tarihle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Hakkânî'nin *Cevâhir*'i, ne zaman yazdığına delalet eden herhangi bir ifade eserde mevcut değildir. Fakat eser, Kanunî Sultan Süleyman adına kaleme alındığına göre onun kırk altı yıl süren hükümdarlığı devri olan 1520-1566 yılları arasına tekabül eden bir süreçte yazılmış olabileceğini söylemek zor olmasa gerek.” (Kurt, 2020, s. 492).

İkinci nüshanın istinsah tarihine gelince mecmua içerisindeki metinlerin istinsah tarihini Ümit Hunutlu şu şekilde tespit etmiştir: *Kitâb-ı Gülşen-i Râz*, 994; *Vahdet-nâme*, 995 şeklindedir. “Mecmuadaki *Mi'râc-nâme*, bu iki eserin de öncesinde yazılmıştır. *Kitâb-ı Gülşen-i Râz*; '*evâhir zi'l-ħicce, sene 994*' (Kasım/Aralık 1586) tarihinde yazıldığına göre *Mi'râc-nâme*'nin bu nüshasının 1586'nın son aylarında istinsah edildiği anlaşılmaktadır.” (Hunutlu, 2018, s. 284). *Mi'râc-nâme*'nin *Cevâhir* adlı metnin hemen ardından, araya boşluk dahi girmeden başladığı düşünülürse *Cevâhir*'in ikinci nüshasının 1586 yılı içerisinde istinsah edildiği düşünülebilir.

⁸ bk. <http://yazmalar.gov.tr/eser/cevahirul-irfan/190931> 29.04.2023

“Hakkânî, eserini mesnevi nazım şekli ile yazmıştır. Eserde, tek düzeliği kırmak için olsa gerek, aruzun iki farklı kalıbı kullanılmıştır. *mefâilün mefâilün feülün ve fâilâtün fâilâtün fâilün* ile yazılan eser, toplamda beş yüz kırk beyitten meydana gelmektedir.” (Kurt, 2020 s. 492). Kurt'un tespitine göre *Cevâhir*'in tamamı 540 beyittir. Tarafımızdan incelenen nüshada ise eksik sayfalardan dolayı sondan 165 beyit bulunmaktadır. Ayrıca eksik olan bu nüshada 11 tane başlık vardır. Metnin her sayfasında 15 satır bulunmakta olup son sayfada metin bittiği için 11 satır bulunmakta ve hemen ardından diğer eser başlamaktadır. İncelenen metin başlıklarla birlikte toplamda 176 satırdır.

“Hakkânî, eserini ilahî aşkı tefsir etmek amacıyla kaleme aldığını, dolayısıyla eserin konusunun aşk olduğunu ifade eder:

Yazup safhaya itdüm anı taḥrîr

Ki ya'nî eyledüm ben 'ışkı tefsîr (380)” (Kurt, 2020, s. 493).

Şairin eserini tasavvuf konularını öğretmek amacıyla yazdığı görülür. Düşüncelerini aktarırken âyet ve hadislerden de yararlanmışır. Tasavvuf ve din büyüklerini tanıdığı eserinde geçen isimlerin çokluğundan anlaşılmaktadır. Mevlânâ'dan etkilendiği ve mevlevilik ayinlerine katıldığı görülür. Ayrıca eserinde Ca'fer es-Sâdık'a da göndermeler yapmıştır. Bu göndermeler üzerine de düşünmek gerekmektedir:

Vecdile ta'bîr-i Ca'fer bā-rızā

'İşkıla ta'bîr idüpdür Murtażā (11b/1)

Didi ḥayret aña şiddîk-ı şafā

Cezbe vü feyz-i hidāyet Muştafā (11b/2)

Şu beyitte şair, Ca'fer es-Sâdık'tan etkilendiğini açık bir şekilde belirtmiştir:

Hemān Ca'fer'de buldum vecd ü ḥālet

Beni ol Ḥaḫḫ'a eyledi delālet (13b/7)

Hakkânî bazı beyitlerde Hallac-ı Mansur ve Enel Hak düşüncesine de atıflar yapmıştır. Enel Hak düşüncesini benimsediğini açık açık belirtir:

“Ene'l-Ḥaḫ söyler ol mānend-i Mañşūr

Çü maḥv ola özinden ola pür-nūr (78)

Gönüldür vādi-i Eymen muḥaḫḫaḫ

Ene'l-Ḥaḫ söyleyen ḥaḫdur muḥaḫḫaḫ (110)” (Kurt, 2020, s. 506-509).

“Mevlânâ'nın iki beytine yer vererek onu övmüş, Mevlevilik ayinini yanlış anlayan kişileri eleştirerek onların velayet sırlarını bilmediklerini dile getirmiştir.” (Kurt, 2020, s. 496). Mevlânâ'dan yaptığı alıntıların yanı sıra mevlevilik ayinlerini yanlış anlayanları eleştirmesi, onun mevleviliği benimsediğini göstermektedir. Tüm bunlarla birlikte

Hakkânî'nin her kesimden din ve tasavvuf büyüklerini tanıdığı, onlardan etkilendiği ve bunları eserine yansıttığı söylenebilir. Ayrıca bütün bunlardan öte Hakkânî için gerçek bir Hak aşığıdır, denilebilir.

Cevâhir'in şu ana kadar tespit edilen iki nüshası bulunmaktadır. İlk nüshası İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Manzum 908/1 künyesiyle kayıtlı bulunan nüshadır. Bu nüsha üzerinde Halil Kurt çalışma yapmıştır. Diğer nüsha ise bu çalışmaya konu olan ve Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6563 / 1 künyesiyle kayıtlı olan nüshadır. Birincisi için İstanbul, ikincisi için de Ankara nüshası demek yerinde olacaktır.

Yazma Eserler Kurumu katalog sayfasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları 359 / 1 numarada adının *Terceme-i Maksadü'l-Aksâ* ve müellifinin el-Azîz b. Muhammed en-Nesefî olduğu bir mecmua daha kayıtlıdır. Yine aynı isimle kayıtlı olan bu mecmua da incelenirse bu eserin bir nüshasının daha bulunması muhtemeldir.

İNCELEME

Bu bölümde metnin dil incelemesi yapılmış; metin yazılış, ses ve şekil özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

1. YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Hakkânî'nin Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonundaki *Cevâhir* adlı eserinin eksik olan ikinci nüshası imlâ özellikleri açısından incelenmiştir. Katalogda ismi belirtilmeyen bu eserin, mecmua içerisinde sondan 165 beytinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde bu beyitler, ünlü ve ünsüzlerin yazılış özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Metinde tam bir imlâ birliğinin olmadığı fakat bu birliğin büyük bir oranda oluştuğu söylenebilir. Metinde bazı sözcüklerin yer yer farklı yazılış özellikleri ile yazıldığı görülmektedir:

اڪه	aña	ڪيم	kim	اوله	ola
اڪا	aña	قيلدي	kıldı	اولا	ola
دديلر	didiler	قلدى	kıldı	ايت	it
ديدي	didi	دورلو	dürlü	اتمہ	itme
يق	yok	درلو	dürlü	انك	anuñ
يوق	yok	اولانلر	olanlar	انوكچون	anuñ-çun
كم	kim	اولنلر	olanlar		

Çalışmanın bu bölümünde dilin seslerini karşılayan Arap harfli bu işaretler, Latin harfleri (transkripsiyon alfabesi) ile karşılıklı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm, ünlü ve ünsüz seslerin yazılış özelliklerini gösteren iki bölüme ayrılmıştır. Ünsüzlerin özellikleri değerlendirilirken sadece yazılış sorunlu olan bazı ünsüzler ele alınmıştır.

1.1. Ünlülerin Yazılışları

Bu bölümde Türkçe sözcüklerin bünyesindeki ünlülerin yazılışları ele alınmıştır. Metinde şedde dışında herhangi bir hareke kullanılmamıştır. Bu yüzden ünlüler gösterilirken genellikle elif (ا), vav (و), ye (ي) işaretlerinden yararlanılmıştır.

/a/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seslerde /a/ Ünlüsü

Ön seslerde /a/ ünlüsü her zaman elif (ا) ile gösterilmiştir:

انلره	anlara	اكا	aña
اكا	aña	اقدى	ağdı

İç Seslerde /a/ Ünlüsü

İç seslerde /a/ ünlüsü genellikle elif (ا) ile gösterilmiş, bazen de elif yazılmamıştır:

اولاره	olara	قلسك	kılsañ
انلره	anlara	قنغى	kañğı
اولاسين	olasın	ياندن	yandan

Son Seslerde /a/ Ünlüsü

Son seslerde /a/ ünlüsü bazen elif (ا) bazen de güzel he (ه) ile gösterilmiştir:

سرىنه	sırına	سكا	saña
اولاره	olara	اوله	ola
قىلا	kıla	اولا	ola

/e/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seslerde /e/ Ünlüsü

Ön seslerde /e/ ünlüsü daima elif (ا) ile gösterilmiştir:

ايلر	eyler	اردن	erden
اتاكين	etegin	اله	ele

İç Seslerde /e/ Ünlüsü

İç seslerde /e/ ünlüsü bazen elif (ا) bazen de güzel h (ه) ile yazılmıştır. Bazen de bu ses için herhangi bir işaret kullanılmamıştır:

ايله	eyleye	بلاسين	bilesin
ايدلهوم	idelüm	اىشله	işler

Son Seslerde /e/ Ünlüsü

Son seslerde /e/ ünlüsü her zaman güzel h (ه) işareti ile gösterilmiştir.

ايله	eyleye	استه	iste
------	--------	------	------

ايره ire

يوزينه yüzine

/ı/ ve /i/ Ünlülerinin Yazılışı

Günümüzde ölçünlü dilde /e/ sesi ile okunan/yazılan *et-, er-, de-, ver-, yedi* veya /i/ ile okunan/yazılan *işit-, nice, iki, il, yine* gibi sözcüklerin ilk ünlüsü metinde genel olarak ye (ي) ile gösterilmiş ve bunun dışında esre veya üstün gibi herhangi bir işaret kullanılmamıştır. Kapalı /è/ olarak bilinen bu ünlü, ilk ses olması durumunda genel olarak elif ye (اِ) ile yazılmıştır. Bazen de sadece elif ile yazılmıştır: itdi اتي , itse اتسه örneklerindeki gibi. Fakat ilk sesi /i/ olarak bilinen sözcüklerde de sadece elifin kullanıldığı görülmüştür: işledi اشلدي , işbu اشبو , iste استه gibi.

Bu ünlü, ünsüzden sonra gelen ikinci ses olması durumunda ise genellikle ye ا işaretini ile gösterilmiştir. Bazen de herhangi bir işaret kullanılmamıştır: diyü ديو , didi ددي gibi. Fakat /i/ sesinin iç ses olduğu başka sözcüklerde de bazen ye işaretinin kullanılmadığı bilinmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında metinde kapalı e'yi net bir şekilde gösteren bir işaretin bulunmadığı ve bu sesin /i/ ile okunması gerektiği düşünülmüştür. Birinci paragrafta verilen bu sözcüklerden bazıları çeviri yazıda sırası ile şu şekilde okunmuştur: *idenler, irdi, dirler, viridi, yidi, işidüp, niçe, iki, ilde, yine*. Bununla birlikte *ne* sözcüğü ve bu sözcükle kurulan yapılar güzel he ile gösterilmiştir: *ne* نه . Bu sözcük ise *ne* şeklinde okunmuştur.

Ön Seslerde /ı/ ve /i/ Ünlüleri

Ön seslerde /ı/ ve /i/ ünlülerinin yazılışında ya elif (ا) ya da elif ye (اِ) kullanılmıştır:

ايدنلر idenler

اتي itdi

ايره ire

اشبو işbu

اشلر işler

ايريشور irişür

İç Seslerde /ı/ ve /i/ Ünlüleri

İç seslerde /ı/ ve /i/ ünlüleri ye (اِ) ile yazılmıştır. Bazen de bu ses için herhangi bir işaret kullanılmamıştır:

ايريشور irişür

دديلر didiler

قيلورسه kılursa

قلدي kıldı

اولاسين olasin

كزلو gizlü

Son Seslerde /ı/ ve /i/ Ünlüleri

Son seslerde /ı/ ve /i/ ünlüleri, bazen noktalı ye (يِ) bazen de noktasız ye (ي) ile gösterilmiştir:

اتي itdi

ويردى viridi

ايكى iki

قنغى kangı

اولدي oldı

قيلدي kıldı

/o/ ve /ö/ Ünlülerinin Yazılışı

Ön Seslerde /o/ ve /ö/ Ünlüleri

Ön seslerde /o/ ve /ö/ ünlüleri elif vav (و) işareti ile gösterilmiştir:

اولدي	oldı	اوله	ola
اولاره	olara	اول	ol

İç Seslerde /o/ ve /ö/ Ünlüleri

İç seslerde /o/ ve /ö/ ünlüleri, çoğunlukla vav (و) ile gösterilmiştir. Bazen de herhangi bir işaret kullanılmamıştır:

كوكله	göñülde	چوق	çok
يوقدرر	yok-durur	يق	yok

/u/ ve /ü/ Ünlülerinin Yazılışı

Ön Seslerde /u/ ve /ü/ Ünlüleri

Ön seslerde /u/ ve /ü/ ünlüleri her zaman elif vav (و) ile yazılmıştır:

اوچلر	üçler	اويوب	uyup
اوريدم	uraydum	اور	ur

İç Seslerde /u/ ve /ü/ Ünlüleri

İç seslerde /u/ ve /ü/ ünlüleri genellikle vav (و) ile gösterilmiştir. Bazen de bu ünlülerin yazılışında herhangi bir işaret kullanılmamıştır:

انك	anuñ	بولپدر	bulupdur
يزوب	yazup	طودق	tudağ
ايدب	idüp	طوتولوبن	tutuluban

Son Seslerde /u/ ve /ü/ Ünlüleri

Son seslerde /u/ ve /ü/ ünlüleri her zaman vav (و) ile yazılmıştır:

بو	bu	كزلو	gizlü
شو	şu	دورلو	dürlü
اشبو	işbu	اكارو	añaru

1.2. Ünsüzlerin Yazılışları

Bu bölümde, genel olarak Türkçe sözcük ve eklerin yazılışında kullanılan ve yazılışı sorunlu olan bazı işaretler ele alınmıştır.

/ç/ Ünsüzünün Yazılışı

Metinde /ç/ sesi her zaman چ işareti ile gösterilmiştir.

چوق	çok	چچكلري	çiçekleri
-----	-----	--------	-----------

کرچک gerçek

انوکچون anuñ-çun

/ñ/ Ünsüzünün Yazılışı

/ñ/ sesi, metinde ك işaretini ile gösterilmiştir. Bu ünsüz, son seste de olsa ك işaretini ile yazılmıştır. ك işaretini ise hiç kullanılmamıştır. Sadece bir sözcükte üç noktalı kef ك işaretinin kullanıldığı görülmüştür:

اكه aña

فلسك kılsañ

كوكله gönülde

قدیمگ kadīmüñ

انك anuñ

سكا saña

ك işaretinin metinde /g/ ve /k/ seslerinin yazımında da kullanıldığı görülür. ك işaretini ise bu sesler sonda da olsa hiç kullanılmamıştır.

كرک gerek

کرچک gerçek

کمی kimi

ایکی iki

/p/ Ünsüzünün Yazılışı

Metinde /p/ sesi, -up / -üp zarf-fiil eki dışında her zaman پ işaretini ile yazılmıştır. -up / -üp zarf-fiil eki için ise ب işaretinin kullanıldığı görülür:

هپ hep

اولوپدر olupdur

پیری pīri

ایدب idüp

یزوب yazup

/s/ Ünsüzünün Yazılışı

/s/ sesi, metinde ince sıradan Türkçe sözcüklerin ön sesinde س işaretini ile gösterilmiştir. Kalın sıradan sözcüklerin ön sesinde ise ص işaretini kullanılmıştır. س işaretini, ön seste kalın sıradan sözcüklerden sadece saña (< sen+ge) sözcüğünde tespit edilmiştir. İç seslerde hem ince hem de kalın sıradan sözcüklerde /s/ sesi, yine س işaretini ile yazılmıştır.

سوزلر sözler

صورمدن şormadın

سویلر söyler

صوسز şusuz

سنده sende

صالرلرسه şalarlarsa

سكا saña

صاترلر şatarlar

/t/ Ünsüzünün Yazılışı

/t/ sesi, metinde ince sıradan Türkçe sözcüklerin ön sesinde ت işaretini ile gösterilmiştir. Eski Türkçe ve Doğu Türkçesinde ön seste bulunan /t/ sesi, Batı Türkçesine geçerken tonlularak /d/ sesine dönüşmüştür. Hatta Eski Anadolu Türkçesi, bu konuda günümüze göre daha da ileri gitmiş ve ön seste tonlulaşma bir hayli fazla olmuştur. Tonlulaşan bu seslerin bir kısmı daha sonra tekrar tonsuzlaşmıştır: *tütün* > *dütün* > *tütün* örneğindeki gibi (Ergin, 2009, s. 91). Bu yüzden Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ön seste /t/ sesi az bulunabilmektedir.

Metinde bu türden sadece *dürlü* (*törlüg* > *dürlü* > *türlü*) sözcüğünün iki yerde kullanıldığı görülmüştür. Bir beyitte geçen *dürlü* sözcüğü, İstanbul nüshasında ise *dür* şeklinde yazılmıştır.

Eski Türkçede ince ünlü komşuluğunda ön seste bulunan *t-* sesinin metinde tonlularak *d-* olması beklenir. *tek* sözcüğünde ise *t-* > *d-* gelişmesine aykırı bir durum yaşanmış ve ön seste bulunan *t-* korunmuştur. *tek* sözcüğü metinde iki yerde geçmektedir. İnce sıradan sözcüklerde, Ankara ve İstanbul nüshalarında başka bir örnekte bu aykırı durum tespit edilememiştir.

/t/ sesi kalın sıradan Türkçe sözcüklerin ön sesinde ise ط işaretini ile gösterilmiştir.

Eski Türkçede kalın sıradan sözcüklerin ön sesinde bulunan *t-* sesi de Batı Türkçesine geçerken tonlularak *d-* sesine dönmüştür. İnce sıradan sözcüklerdeki *t-* > *d-* gelişmesi bu dönemde tamamlanmışken, kalın sıradan sözcüklerdeki *t-* > *d-* ses olayının henüz tamamlanmadığı görülmektedir. Bu durum metne de yansımış, bazı sözcükler *t-* (ط) ile yazılırken bazı sözcükler *d-* (د) ile yazılmıştır.

Ankara nüshasında *tudağ*, *toğsan*, *toğuz*, *tuyavuz* sözcükleri *t-* ile; *durur*, *dahı*, *durağa* sözcükleri *d-* ile yazılmıştır. İstanbul nüshasında ise *toğar*, *toludur*, *toğsan*, *toğuz* sözcükleri *t-* ile yazılmış; *dolandı*, *dudağ*, *durağa*, *duyavuz* sözcükleri ise *d-* ile tonlu olarak yazılmıştır. Ankara nüshasında *tudağ*, *tuyavuz* şeklinde *t-* ile yazılan sözcüklerin İstanbul nüshasında *dudağ*, *duyavuz* şeklinde yazıldığı görülür. Ön seste ط kullanımının Ankara nüshasında daha çok kullanıldığı görülür. Bu da Ankara nüshasının daha eskicil olduğu konusunda bir ipucu sunmaktadır.

İç seste ve son seste ise hem kalın sıradan sözcüklerde hem de ince sıradan sözcüklerde /t/ sesi, ت işaretini ile yazılmıştır:

تك	tek	طوت	tut
دورلو	dürlü	طوتولوبين	tutuluban
طودق	tudağ	طقسان	toğsan

2. SES ÖZELLİKLERİ

Sözcüklerin bünyesinde bulunan seslerde meydana gelen değişimler ve sözcüklerde bulunan seslerin uyumu ses özelliklerinin önemli bir bölümünü oluşturur. Sözcükler bir ekle veya bir kelime ile birleştiği zaman bünyelerinde bulunan seslerde değişiklik olabilir. Ayrıca seslerde zaman içerisinde de çeşitli nedenlere bağlı olarak bazı değişiklikler olabilmektedir. Bu ses olayları bir takım ses uyumlarını da oluşturabilir. Bu bağlamda ses özellikleri bölümünde ses uyumları ve ses olayları ele alınmıştır.

2.1. Ses Uyumları

Ses uyumları ünlü uyumları ve ünsüz uyumları olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Bu bölümde Türkçe sözcüklerde uyumu bozan etmenler üzerinde daha çok durulmuştur.

2.1.1. Ünlü Uyumları

Ünlü uyumları kalınlık-incelik uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumu olmak üzere ikiye ayrılmıştır:

2.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin Eski Türkçeden bu yana en sağlam olan uyumu kalınlık-incecik uyumudur. Bazı sebepler dışında kalınlık incelik uyumu Türkçede tamdır. Alıntı sözcüklerde ve bitişik yazılan sözcüklerde uyum bulunmayabilir. Daha doğrusu bu yapılarda uyum aranmaz. Bununla birlikte tek şekilli olan bazı ekler uyumun bozulmasına sebep olabilir. Eski Türkçede uyumlu iken sonradan ses değişimine uğramış bazı sözcüklerde de uyum bozulabilir. İncelenen metinde de alıntı sözcükler dışında uyum tamdır. Alıntı olan şu sözcüklerde kalınlık-incecik uyumu bulunmamaktadır:

mümtâz (9a/7)	câvidân (11b/13)
nişân (9b/15)	havâle (12b/7)

2.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Eski Anadolu Türkçesinde bulunmayan düzlük-yuvarlaklık uyumunun metinde de bulunmadığı görülür. Kök veya gövdede yuvarlak ya da düz ünlü bulunması bu uyumun bozulmasına sebep olabilmektedir:

degül (9b/10)	degüldür (14a/13)
kokıduñ (13a/12)	yöriye (14a/14)

Bu dönem metinlerinde bazı eklerin sürekli düz veya sürekli yuvarlak yazılması düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olabilmektedir. “Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde dudak uyumu yuvarlaklaşma ve düzleşme yoluyla bozulmuştur. Yuvarlaklaşma (-U) sınıfı eklerde ve düzleşme ise (-I) sınıfı eklerde görülür. (-U) sınıfındaki ekler, düz veya yuvarlak tabanlara sürekli yuvarlak-dar ünlülü, (-I) sınıfı ekler ise düz veya yuvarlak tabanlara sürekli düz-dar ünlülü şekilde gelir.” (Akar, 2019, s. 107). Bu bir imlâ meselesi olarak da görülebilir.

Metnin yazı türü talik olup harekesizdir. Harekesiz olması, bazı eklerin düz mü, yoksa yuvarlak mı okunması gerektiği konusunda şüphe oluşturmaktadır. Bu noktada *Cevâhir* adlı eserin diğer nüshasının ve müellifin diğer eserinin yazım özellikleri dikkate alınmış, ulaşılabilen yazma nüshalar incelenmiştir.

Şu eklerin sürekli yuvarlak ünlü ile yazıldıkları görülmektedir:

+Uñ ilgi eki, +(U)m teklik birinci kişi iyelik ekinin yardımcı ünlüsü, +(U)ñ teklik ikinci kişi iyelik ekinin yardımcı ünlüsü, +dUr isim-fiili (ek-fiil) geniş zaman eki, +IU isimden isim yapım eki, -dUr (ettirgen) fiilden fiil yapım eki, -Up zarf-fiil eki, -UbAn zarf-fiil eki, -(U)r geniş zaman ekinin yardımcı ünlüsü, -dUm teklik birinci kişi görülen geçmiş zaman eki, -dUñ teklik ikinci kişi görülen geçmiş zaman eki, -UpdUr duyulan geçmiş zaman eki, -sUn emir kipi üçüncü kişi eki, -AIUm emir kipi birinci kişi eki, -vUz teklik birinci kişi eki.

anuñ (9b/5)	cānum (13a/13)	eridür (9b/13)
bunlaruñ (10a/8)	zamānumda (14a/9)	biridür (10a/3)
cihānuñ (12b/6)	cānuñ (13b/14)	vardur (11a/8)

nedür (13a/7)	gelür (11b/15)	diyüpdür (10a/15)
gizlü (9b/13)	irişür (9a/2)	idüpdür (11b/1)
deryâlusın (12b/8)	kılursa (9a/3)	neylesün (9b/10)
yazup (9a/12)	eyledüm (9a/12)	itsün (12b/15)
gelüp (11a/1)	itdürmezidüm (14a/11)	kılsun (13a/1)
irişüp (13b/2)	irdüm (13b/5)	idelüm (12b/4)
varuban (11b/7)	didüñ (13a/12)	ıuyavuz (14b/8)
arayuban (12b/13)	bırağduñ (13a/12)	olavuz (14b/9)

Şu eklerin ise sürekli düz ünlü ile yazıldıkları görülmektedir. Bu ekler yuvarlak bir ünlüden sonra geldikleri zaman düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır:

+I, +sI teklik üçüncü kişi iyelik eki, -dI üçüncü kişi görülen geçmiş zaman eki, -IsAr gelecek zaman eki, -ğıl emir kipi pekiştirme eki, mI soru eki.

düdüline (9a/6)	oldı (9b/14)	olğıl (13b/2)
nürın (12b/12)	buldı (11a/2)	olur mı (12b/11)
yüki (14a/5)	buldılar (10b/7)	bulur mı (13a/14)
yüzine (13b/2)	bulısar (10b/10)	

-(I/U)l (edilgen) fiilden fiil yapım ekinin yardımcı ünlüsü, bir örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı bir şekilde yuvarlak ünlüden sonra düz gelmişken bir örnekte ise yuvarlak gelerek uyuma girmiştir:

kurtulup (11b/12)

tutuluban (13a/5)

2.1.2. Ünsüz Uyumu

Türkçede ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra tonlu ünsüzler gelirken tonsuz ünsüzlerden sonra ise karşılığı varsa tonsuz ünsüz gelmesi beklenir (Ergin, 2009, s. 75-78). Bu ünsüz uyumunun bir gereğidir. Metinde ise bazı eklerin tonsuz ünsüzlerden sonra da tonlu olarak yazıldıkları görülmektedir. Bu bir imlâ meselesi olarak da düşünülebilir.

2.1.2.1. İmlâsı Kalıplaşmış Ekler

İmlâsı kalıplaşmış ekler, tonsuz seslerden sonra tonlu olarak yazılan eklerdir. Bu eklerin, sesletim esasında ünsüz uyumuna uygun olarak tonsuz sesletildiği varsayılır. “Eski Anadolu Türkçesinde ekler genellikle tek şekillidir. Tonsuz bir ünsüz ile biten kök ve gövedelere gelen eklerin ilk ünsüzü tonlu, tonlu bir ünsüz ile biten kök ve gövedelere gelen eklerin ilk ünsüzü de tonsuz olabilmektedir.” (Demirtaş, 2009, s. 82).

Metinde bu uyumsuzluğa sebep olan sesin ek başlarında bulunan tonlu /d/ sesi olduğu belirlenmiştir. Yani metinde imlâsı kalıplaşmış ekler, tonlu /d/ sesi ile başlayan eklerden oluşmaktadır. Bu ekler sırasıyla şunlardır:

+dA bulunma durumu eki, +dAn ayrılma durumu eki, +dUr / *durur* isim fiilinin (ek-fiil) geniş zaman çekimi, -dUr (ettirgen) fiilden fiil yapım eki, -dI, -dU görülen geçmiş zaman eki.

ervāh da (11b/8)	ka fesden (13a/1)	it dür mezidüm (14a/11)
elest de (11b/8)	muha bbetdür (9a/5)	it düm (9a/12)
şüret de (11b/15)	Ha ğ'dur (11b/3)	kılı mışdı (10a/8)
taşarruf da (13b/12)	idü pdür (11b/1)	a ğdı (10a/14)
ta rīkatda (14a/4)	kılı pdur (13b/4)	iri şdi (11b/6)
Ha ğ'dan (9a/3)	itmiş- durur (14b/6)	bıra ğduñ (13a/12)

2.2. Ses Olayları

“Dil seslerinin oluşturdukları anlamlı ve görevli ses birliklerinde (kelime ve hece) uğradıkları değişmeler. Ses türemesi, ses düşmesi, benzeşme, ses birleşmesi, vb. Türkçenin ses olaylarından bazılarıdır.” (Korkmaz, 2010, s. 186).

Bu bölümde metinde geçen ses olayları, ses türemesi, ses düşmesi, göçüşme, kaynaşma, benzeşme ve ses değişmeleri ele alınmıştır.

2.2.1. Ses Türemesi

Ses türemesi ünlü türemesi ve ünsüz türemesi olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir:

2.2.1.1. Ünlü Türemesi

Sözcüğün bünyesinde bulunmayan bir ünlünün çeşitli nedenlerle ortaya çıkmasına ünlü türemesi denilir.

2.2.1.1.1. İç Seste Ünlü Türemesi

Şu örneklerde iç seste ünlü türemesi olayının yaşandığı görülmektedir:

Far. şādmān > şādümān (10b/11)

Far. şehriyār > şehriyār (10b/15)

2.2.1.2. Ünsüz Türemesi

Sözcüğün bünyesinde bulunmayan ünsüz bir sesin çeşitli nedenlerle türemesi olayına ünsüz türemesi denilir.

2.2.1.2.1. İç Seste Ünsüz Türemesi

Türkçede ünlü ile biten bir sözcükten sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiği zaman araya yardımcı /y/ ünsüzü girer. Bu yardımcı /y/ ünsüzü iç seste ünsüz türemesi örneğidir:

diyü**pdür** (10a/15) alday**ı**maz (12a/12) kılı**ma**yalar (14a/5)

diyü (11a/11) aray**u**ban (12b/13) uray**d**um (14a/9)

belāya (11b/11) bul**ma**yınca (12b/14) yöri**y**e (14a/14)

/y/ sesi bazen de alıntı sözcüklerde iki ünlü arasında türeyebilir:

Ar. dā'im > dāyim (12a/9)

Arapçada sonu çift ünsüzle biten sözcükler, Türkçeye geçtiklerinde bu ünsüzlerden birini düşürür. Bu sözcükler ünlü ile başlayan ek aldıkları zaman, düşen bu ünsüz tekrar türer:

sırrına (9a/1)

Hakk'ı (11b/5)

2.2.2. Ses Düşmesi

Ses düşmesi ünlü düşmesi ve ünsüz düşmesi şeklinde iki başlıkta ele alınmıştır:

2.2.2.1. Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi, sözcüğün bünyesinde bulunan bir ünlünün çeşitli nedenlerle sözcüğün bünyesinden düşmesi olayıdır.

2.2.2.1.1. İç Seste Ünlü Düşmesi

Yabancı dillerden alınan ve sonunda çift ünsüz bulunan bazı sözcüklerin sonundaki iki ünsüz arasında dar bir ünlü türer. Bu sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek geldiği zaman bu dar ünlü tekrar düşebilir:

emir > emridür (11a/7)

lütf > lütfuñdan (14b/9)

ķavim > ķavmi (13b/1)

nażım > nażma (14b/7)

İç seste ünlü düşmesinin metinde görülen en yaygın örneği *i-* fiilinin düştüğü örneklerdir:

olur ise > olursa (9b/15)

bulduñ ise > bulduñsa (12b/5)

ķılmış idi > ķılmışdı (10a/8)

diler iken > dilerken (12b/11)

olmaz ise > olmazsa (11b/7)

ide idi > ideydi (14a/10)

görür ise > görürse (11b/15)

ola idi > olaydı (14a/12)

Şu örnekte *içun/içün* edatının ilk ünlüsünün düştüğü görülür:

anuñ-çun (14b/7)

2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Sözcüğün bünyesinde bulunan bir ünsüzün çeşitli nedenlerle düşmesi olayına ünsüz düşmesi denilir.

2.2.2.2.1. Ön Seste Ünsüz Düşmesi

Eski Türkçede *bol-* şeklinde olan *olmak* fiilinin *b-* ünsüzünün düştüğü görülür:

ET bol- > oldu (9b/14), olsa (14a/12)

2.2.2.2.2. Son Seste Ünsüz Düşmesi

Eski Türkçede *sub* şeklinde olan *su* sözcüğünün son sesindeki *-b* ünsüzü düşmüştür:

ET sub > şusuz (12b/8)

2.2.3. Hece Düşmesi

Birbirine benzeyen seslerden oluşan iki heceden birinin düşmesi olayına hece düşmesi denilir. Metindeki bazı örnekleri şunlardır:

durur (11b/14) > budur (9a/14), biridür (10a/3), vardur (11a/8), nedür (13a/7)

2.2.4. Kaynaşma

Bir sözcükte yan yana bulunan iki ayrı hecedeki seslerin kaynaştığı ve hece sayısının azaldığı ses olayına kaynaşma denilmektedir. “Gramer birliklerinde bazen yan yana gelen ünlüler birleşerek tek bir ünlü meydana getirirler. Bu kaynaşma sonucunda ortaya çıkan ünlü bazen önceki, bazen de sonraki gibi olur.” (Ergin, 2009, s. 51). Metinde geçen bazı kaynaşma örnekleri şunlardır:

ne eyle- > neylesün (9b/10)

bu öyle > böyle (11a/12)

ne olur > nolur (13a/11)

2.2.5. Göçüşme

Sözcük içerisinde birbirine yakın veya uzak iki sesin yer değiştirmesi olayına göçüşme denilir. Metinde geçen bazı göçüşme örnekleri şunlardır:

ET körset- > gösterenler (12b/2)

Far. gülistân > gülsitânına (13a/14)

2.2.6. Benzeşme

Bir sözcükte yan yana veya uzak bulunan iki sestten birinin, diğerine etki ederek o sesi bazı özellikler bakımından kendisine benzetmesi olayına benzeşme denilmektedir:

ET iz+de- > ister (9b/5), iste (12b/12)

ET kırçek > gerçek (12b/15)

Şu örnekte dudak benzeşmesinin olmadığı görülmektedir:

sünbül (13a/11)

2.2.7. Ses Değişmeleri

Bir sözcükte bulunan sesin çeşitli nedenlere bağlı olarak art zamanlı veya eş zamanlı olarak değişim gösterdiği durumlar olabilir. Sesin gösterdiği bu değişime ses değişmesi denilir. Ses değişmeleri ünlü değişmeleri ve ünsüz değişmeleri olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

2.2.7.1. Ünlü Değişmeleri

Metinde tespit edilebilen ünlü değişmeleri şunlardır:

2.2.7.1.1. Ünlü Kalınlaşması

İnce sıradan bir ünlünün kalın sıradan bir ünlüye dönüşmesine ünlü kalınlaşması denilir. *Nazal n* sesinin kalınlaştırıcı etkisi sonucu oluşan bir sözcükte bu ses olayı tespit edilmiştir:

sen+(g)e > saña (9a/8)

2.2.7.1.2. Ünlü İncelmesi

Kalın sıradan bir ünlünün ince sıradan bir ünlüye dönüşmesi olayına ünlü incelmesi denilir. Metinde geçen şu sözcüklerde ünlü incelmesi tespit edilmiştir:

ET tıl > dil (11a/8)

ET yana > yine (11a/7)

ET yori- > yöriye (14a/14)

ET uşbu > işbu (9b/11)

ET ay > iy (9a/10)

ET tağ ol > degül (9b/10)

ET iş > işler (9a/4)

2.2.7.1.3. Ünlü Düzleşmesi

Ünlü düzleşmesi, yuvarlak bir ünlünün düzleşmesi ses olayıdır. Metinde geçen şu sözcüklerde tespit edilebilmiştir:

ET uşbu > işbu (9b/11)

ET buñar > bınarı (14a/2)

ET ol > anda (14a/10), anı (14a/11), aña (14a/12)

2.2.7.1.4. Ünlü Yuvarlaklaşması

Ünlü yuvarlaklaşması, düz bir ünlünün yuvarlaklaşması ses olayıdır. Yuvarlaklaşma olayı şu eklerde tespit edilebilmiştir:

tuya biz > tuyavuz (14b/8), olavuz (14b/9)

+İİG > gizlü (9b/13), deryâlusın (12b/8)

+İñ > anlaruñ (9b/14), cānlaruñ (13b/4)

2.2.7.1.5. Ünlü Daralması

Geniş bir ünlünün dar bir ünlüye dönüşmesine ünlü daralması denilir. Metinde tespit edilen bazı örnekler şunlardır:

ET yana > yine (11a/7)

ET törlüg > dürlü (11a/11)

ET ay > iy (9a/10)

ET çeçek > çiçekleri (12a/7)

Metinde geçen aşağıdaki şu sözcüklerin ilk ünlüsü dar ünlü /i/ ile yazılmıştır:

irişür (9a/2)

ilde (10b/10)

işidüp (11b/5)

virdi (10a/10)

itse (10b/10)

illerine (12b/1)

didi (10a/12)

ide (10b/13)

işidenler (14b/10)

2.2.7.1.6. Ünlü Genişlemesi

Dar bir ünlünün genişlemesi olayına ünlü genişlemesi denilir:

ET kirçek > gerçek (12b/15)

2.2.7.2. Ünsüz Değişmeleri

Metinde tespit edilebilen ünsüz değişmeleri şunlardır:

2.2.7.2.1. Tonlulaşma

Tonsuz bir ünsüzün çeşitli nedenlerle tonlu bir ünsüze dönüşmesi olayına tonlulaşma denilir. Tonlulaşma ön seste veya iç seste olabilir.

2.2.7.2.1.1. Ön Seste Tonlulaşma

Eski Türkçede ön seste bulunan /k/ ve /t/ sesleri, Batı Türkçesine geçerken tonlulaşarak sırasıyla /g/ ve /d/ olmuşlardır:

ET kel > gel (9a/6)	ET kirçek > gerçek (12b/15)
ET kör- > görmedin (11b/7)	ET ti- > didi (10a/12)
ET köz > gözden (10a/2)	ET tıl > dil (11a/8)
ET kerek > gerek (12a/13)	ET törlüg > dürlü (11a/11)
ET köngül > gönül (12a/14)	ET turur > durur (11b/14)
ET körset- > gösterenler (12b/2)	ET tüş- > düşürür (13a/5)
ET kir- > girmez (12b/6)	ET tegül > degül (13a/8)
ET kiz > gizlü (9b/13)	ET takı > dağı (13a/2)

Metinde geçen şu sözcüklerde ön sesteki /t/ ünsüzlerinin tonlulaşmadığı görülür. Bu bir imlâ meselesi olarak da düşünülebilir.

tudağ (11a/8)	toğuz (13b/5)
toğsan (13b/5)	tuyavuz (14b/8)

2.2.7.2.1.2. İç Seste Tonlulaşma

İç seste tonlulaşma ses olayı art zamanlı veya eş zamanlı olarak görülebilmektedir. Genellikle tonsuz sesin iki ünlü arasında kaldığı zaman tonlulaştığı görülür. Metinde geçen bazı örnekleri şunlardır:

tutak > tudağ (11a/8)	etek > etegin (12b/5)
yiti > yidi (14a/2)	yatağ > yatağın (12b/5)
it- > idenler (9a/1)	bulmağ > bulmağa (12b/13)
işit- > işidüp (11b/5)	durağ > durağa (13a/5)

2.2.7.2.2. Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlere dönüşmesi olayına sızıcılaşma denilir. Metinde geçen şu örneklerde sızıcılaşma olayı yaşanmıştır:

ET **bir-** > **virdi** (10a/10)

ET **bar-** > **varuban** (11b/7), **varup** (14b/8)

ET **bar** > **var** (13a/2), **var-durur** (10b/15), **vardur** (11a/8)

ET **biz** > **tuyavuz** (14b/8), **olavuz** (14b/9)

ET **taķı** > **daķı** (12a/7) **daķı**, (13b/1)

Metinde geçen *ķangı* (10b/10) sözcüğünde ise sızıcılaşma olayının olmadığı görülmektedir.

2.2.7.2.3. Akıcılaşma

Patlamalı ünsüzlerin akıcı ünsüzlerden birisine dönüşmesi olayına akıcılaşma denilir. Metinde geçen bazı örnekleri şunlardır:

ET **edle-** > **eyler** (9a/2)

ET **ķod-** > **ķoyarlarsa** (12b/9)

3. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde metin, şekil özellikleri bakımından incelenmiş ve sadece bağımlı biçim birimler ele alınmıştır. Metinde geçen ekler özelliklerine göre değerlendirilmiş ve çalışmada gösterilmiştir. Şekil özellikleri bölümü yapım ekleri ve çekim ekleri olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır.

3.1. Yapım Ekleri

Sözcük türetmek amacı ile kullanılan bağımlı biçim birimler, yapım eklerini oluşturan eklerdir. Bu bölüm, isim yapım ekleri ve fiil yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

3.1.1. İsim Yapım Ekleri

Fiil ve isim türünden sözcüklere gelerek onlardan yeni bir isim oluşturan ekler, isim yapım ekleridir. İsim yapım ekleri, isimden isim yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılır.

3.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

İsim soylu sözcüklere gelerek onlardan yeni bir isim türetilmesini sağlayan eklerdir. Metinde geçen isimden isim yapım ekleri şunlardır:

+lık / +lik

mükerrer**lik** (9b/14)

perîşân**lık** (13a/5)

âşinâ**lık** (12a/2)

+lu / +lü

gizlü (9b/13)

deryālusın (12b/8)

dürlü (11a/11)

+suz / +süz

şusuz (12b/8)

3.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Fiil türünden sözcüklere gelerek onlardan yeni bir isim türetilmesini sağlayan eklerdir. Geçici bir sıfat ve zarf yapan sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri de bu başlıkta ele alınmıştır. Metinde geçen fiilden isim yapım ekleri şunlardır:

-ağ / -ek

yatağın (12b/5)

durağa (13a/5)

-mağ / -mek

bulmağa (12b/13)

içmekde (13a/10)

3.1.1.2.1. Sıfat-Fiil Ekleri

Metinde tespit edilebilen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

-an / -en

idenler (9a/1)

bulanlar (12a/8)

isteyen (14b/2)

olanuñ (11a/1)

içen (12a/10)

işidenler (14b/10)

olan (11a/12)

gelen (13a/4)

görenler (14b/10)

-r / -ar / -er

Hemân bir dil-durur söyler degül hâl (13a/8)

3.1.1.2.2. Zarf-Fiil Ekleri

-a / -e

bulagör (13b/2)

-duğda / -dükde

olduğda (11b/9)

-ı / -i / -u / -ü

diyü (11a/11)

aldaymaz (12a/12)

-ınca / -ince

görmeyince (9b/12)

olmayınca (13a/13)

bulmayınca (12b/14)

-ken

ka¹tre **iken** (11b/6)

diler**ken** (12b/11)

-madın / -medin

şormad**ın** (11b/7)

kılmad**ın** (13a/1)

görmed**in** (11b/7)

-uban / -üben

varub**an** (11b/7)

tutulub**an** (13a/5)

arayub**an** (12b/13)

-up / -üp

yazub (9a/12)

kırtılub (11b/12)

iriş**üp** (13b/2)

gel**üp** (11a/1)

terk id**üp** (12b/12)

uy**up** (14b/8)

işid**üp** (11b/5)

bulub (13a/1)

varub (14b/8)

3.1.2. Fiil Yapım Ekleri

Fiil veya isim soylu sözcüklere gelerek onlardan yeni bir fiil türeten ekler fiil yapım ekleri denilir. Fiil yapım ekleri, isimden fiil yapım ekleri ve fiilden fiil yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

3.1.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

İsimden fiil yapım ekleri, isim soylu sözcüklere gelerek onlardan fiil türetilmesini sağlayan eklerdir. Metinde geçen isimden fiil yapım ekleri şu şekildedir:

+a- / +e-

diler (11a/14)

+da- / +de-

aldanmadılar (12a/8)

iste (12b/12) < ET iz+de⁹

aldayımaz (12a/12)

+la- / +le-

söylesün (9b/12)

söyler (13a/8)

işledi (10a/3)

3.1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Fiil türünden sözcüklere gelerek onlardan kök anlam ile bağlantılı yeni bir sözcük türetilmesini sağlayan ekler fiilden fiil yapım ekleri denilir. Metinde geçen fiilden fiil yapım ekleri şunlardır:

⁹ bk. Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak. s. 182.

-dur- / -dür-

itdürmezidüm (14a/11)

-ı- / -i-

koğıduñ (13a/12)

-l-

kırtılup (11b/12)

tutuluban (13a/5)

-ma- / -me-

görmeyince (9b/12)

bulmayınca (12b/14)

itme (12b/6)

kılmadılar (12a/8)

aldanmadılar (12a/8)

komazıdum (14a/11)

irmedüm (13b/5)

girmez (12b/6)

göstermeye (14a/14)

-n-

aldanmadılar (12a/8)

-r-

düşürür (13a/5)

-ş-

irişür (9a/2)

irişdi (11b/6)

3.2. Çekim Ekleri

Çekim ekleri eklendiği sözcük veya sözcük grubu ile diğer sözcükler arasında ilgi kuran vazifeli eklerdir. Bu ekler sözcüklerin çekimlenmesine yardım ettikleri için çekim ekleri olarak adlandırılır. Çekim ekleri isim çekim ekleri ve fiil çekim ekleri olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

3.2.1. İsim Çekimi

3.2.1.1. İsim Çekim Ekleri

İsim soylu sözcüklerin başka sözcüklerle ilgi kurmasını sağlayan ve o sözcüklerin çekimini yapan eklerdir. İsimlerin iyelik, çokluk, durum gibi çekimlerini sağlayan ekler isim çekim ekleridir.

3.2.1.1.1. İyelik Ekleri

Eklendiği sözcüğün kime veya neye ait olduğunu, o varlık veya kavrama kimin sahip olduğunu belirten eklerdir. Metinde bu eklerin ünlülerinin genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozduğu görülür. Metinde geçen bazı iyelik ekleri şunlardır:

Birinci Teklik Kişi İyelik Eki: +m

cānum (13a/13)

zamānumda (14a/9)

nātüvānum (13a/13)

İkinci Teklik Kişi İyelik Eki: +ñ

şıdķuñ (11b/7)	sırruñ (14b/8)
yoluñda (12b/9)	lütfuñdan (14b/9)
ķuţbuñ (14a/14)	

Üçüncü Teklik Kişi İyelik Eki: +ı, +i, +sı, +si

sırrına (9a/1)	emridür (11a/7)	nürın (12b/12)
düldüline (9a/6)	bezmine (11b/9)	gülsitânına (13a/14)
eridür (9b/13)	çiçekleri (12a/7)	yüzine (13b/2)
ikisinden (10a/3)	illerine (12b/1)	yüki (14a/5)
biridür (10a/3)	etegin (12b/5)	pîri (14a/13)
her biri (10b/4)	yatağın (12b/5)	ķaţresi (14b/3)
şāhi (10b/11)	cefāsın (12b/8)	dürlerinden (14b/7)

3.2.1.1.2. Çokluk Eki

İsim veya isim soylu sözcüklere gelerek onların çoğul durumunu yapan ektir. Bu ek, isim soylu sözcüklere kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak gelen ve iki biçimi olan *+lar, +ler* ekidir.

idenler (9a/1)	'āşıklar (11a/2)	güllerin (13a/3)
işler (9a/4)	dilleredür (12a/2)	cānlaruñ (13b/4)
gönüllere (9b/9)	çiçekleri (12a/7)	sözler (14b/3)
üçler (9b/14)	bulanlar (12a/8)	dürlerinden (14b/7)
ķırķlar (9b/14)	illerine (12b/1)	işidenler (14b/10)
yidiler (9b/14)	keremler (12b/15)	görenler (14b/10)

3.2.1.1.3. Durum Ekleri

İsim ve isim soylu sözcüklerin başka isimlerle, fiil veya edatlarla ilgisini gösteren eklerdir. İsmın durumları şunlardır:

3.2.1.1.3.1. Yalın Durum

İsim ya da isim soylu sözcüklerin herhangi bir durum ekini almamış biçimleridir. Bu sözcükler iyelik eklerini ve çokluk eklerini almış olabilir.

'ilāc (10b/8)	sözler (14b/3)	etegin (12b/5)
diyār (10b/10)	bülbül (13a/1)	sünbül (13a/11)
iz (14a/14)	sözler (14b/3)	evliyā (14a/13)

3.2.1.1.3.2. İlgi Durumu

Metinde ilgi durumu eki *+uñ*, *+üñ* şeklindedir. Metinde geçen bazı örnekler şu şekildedir:

‘ulūmuñ (9a/9)	diyāruñ (10b/11)	cānlaruñ (13b/4)
anuñ (9a/11)	olanuñ (11a/1)	hālūñ (13b/8)
mu‘inūñ (9a/15)	Hakk’uñ (11a/7)	nefsūñ (13b/10)
anlaruñ (9b/14)	feyzüñ (12b/3)	zamānuñ (13b/14)
yārūñ (10a/3)	cihānuñ (12b/6)	cānuñ (13b/14)
bunlaruñ (10a/8)	siriştūñ (12b/10)	‘azīmūñ (14b/3)

3.2.1.1.3.3. Belirtme Durumu

Belirtme durumu eki metinde *+ı*, *+i* şeklindedir. Metinde geçen bazı örnekler şunlardır:

lisānı (9a/11)	cehdi (12b/9)	Bāyezīd’i (13b/4)
anı (9b/12)	buları (12b/12)	beni (13b/7)
kimi (11b/15)	murādını (13a/1)	bıñarı (14a/2)
‘ışkı (11b/15)	ķavmi (13b/1)	tahtını (14a/11)

3.2.1.1.3.4. Yönelme Durumu

Yönelme durumu eki metinde *+a*, *+e* şeklindedir:

sırrına (9a/1)	yāre (10a/9)	cāna (12b/12)
olara (9a/2)	‘Irāk’a (10b/2)	durağa (13a/5)
anlara (9a/2)	Rūm’a (10b/9)	şola (13a/5)
aña (9a/3)	milğine (11a/9)	şağa (13a/5)
saña (9a/8)	dilleredür (12a/2)	Hakk’a (13b/7)
‘ışka (9a/10)	illerine (12b/1)	aya (13b/12)
dillere (9b/9)	ele (12b/6)	ğarķa (14b/5)
gönüllere (9b/9)	ferdāya (12b/9)	bize (14b/8)

3.2.1.1.3.5. Bulunma Durumu

Metinde bulunma durumu eki *+da*, *+de* şeklindedir. Tonsuz ünsüzlerden sonra da ekin bu şekilde tonlu olarak geldiği görülür:

‘ālemde (9a/4)	cihānda (9b/4)	ervāhda (11b/8)
içinde (9a/5)	vechindedür (9b/6)	elestde (11b/8)
gönülde (9a/9)	birinde (11a/8)	evliyāda (11b/14)

şüretde (11b/15)	gülşende (13a/11)	anda (13b/8)
bezminde (12a/10)	bularıda (13b/5)	sende (13b/15)
yoluında (12b/9)	arada (13b/6)	tarikatda (14a/4)
içmekde (13a/10)	Ca'fer'de (13b/7)	zamānumda (14a/9)

3.2.1.1.3.6. Ayrılma Durumu

Ayrılma durumu eki metinde *+dan*, *+den* şeklindedir. Bu ekin tonsuz seslerden sonra da tonlu olarak geldiği görülmektedir:

Hak'dan (9a/3)	her birinden (10b/6)	kafesden (13a/1)
enbiyādan (9b/2)	yandan (11a/1)	bundan (13a/11)
evliyādan (9b/9)	kilden (11b/12)	irādetden (14b/2)
gözden (10a/2)	bulardan (12b/13)	hevādan (14b/6)
ikisinden (10a/3)	naazardan (12b/15)	dürlerinden (14b/7)
andan (10a/14)	erden (12b/15)	lütfuından (14b/9)

3.2.1.1.3.7. Vasıta Durumu

Vasıta durumu eki *+la*, *+le* şeklindedir. Ekin *+ıla*, *+ile* şekli metinde çokça geçmektedir. Bu durum ekleşme sürecinin devam ettiğini göstermektedir:

şiddikle (14a/7)	rızâyıla (10a/6)
------------------	------------------

3.2.1.1.3.8. Eşitlik Durumu

Eşitlik durumu eki *+ca*, *+ce* şeklindedir. Metinde ekin arkaik /ç/ sesli örnekleri de bulunmaktadır.

niçe (9a/11)	bunca (14b/7)
--------------	---------------

3.2.1.1.3.9. Yön Gösterme Durumu

Yön gösterme durumu eki Eski Türkçedeki *+aru*, *+erü*, *+ra*, *+re* ekleridir. Bu ekler kalıplaşmış olarak birkaç sözcükte bulunmaktadır. Metinde geçen bazı örnekler şunlardır:

içre (9b/4)	añaru (14a/7)
-------------	---------------

3.2.2. Fiil Çekimi

3.2.2.1. Fiil Çekim Ekleri

Fiil kök veya gövdelerine gelerek bu sözcüklerin kişi, zaman, tasarlama başta olmak üzere soru ve olumsuzluk gibi çeşitli yönlerden çekimlenmesini sağlayan eklerdir. Bu başlıkta kişi ekleri, bildirme ve tasarlama kipleri, çekimli fiillerde olumsuzluk, çekimli fiillerde soru ve isim fiili (ek-fiil) konuları işlenmiştir.

3.2.2.1.1. Kişi Ekleri

Fiildeki iş, oluş ve hareketin kim tarafından yapıldığını bildiren kişi ekleri üç tiptir. Türkçede kişi ekleri şunlardır:

3.2.2.1.1.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Bu ekler, kişi zamirlerinin ekleşmesi ile oluştuğu düşünülen eklerdir. Metinde istek kipinin birinci çokluk çekiminde zamir kökenli kişi eklerinin kullanıldığı görülür. *kırlarsa (12b/7)*, *şalarlarsa (12b/9)*, *koyarlarsa (12b/9)* örneklerinde kişi eklerinin ek-fiilden önce geldiği görülmektedir. Metinde geçen kişi ekleri şu şekildedir:

İkinci Teklik Kişi: -sın, -sin

olasın (9a/7)

iresin (13b/8)

bilesin (12b/6)

göresin (13b/8)

Üçüncü Teklik Kişi: -Ø

olmaz (9a/13)

gelür (11b/15)

ola (12a/14)

söyler (9b/15)

aldaymaz (12a/12)

bilmez (13a/7)

diler (11a/14)

ide (12a/13)

yöriye (14a/14)

Birinci Çokluk Kişi: -vuz, -vüz

tuyavuz (14b/8)

olavuz (14b/9)

Üçüncü Çokluk Kişi: -lar, -ler

gösterürler (9b/15)

kırlarsa (12b/7)

şatarlar (13a/2)

olurlar (11a/3)

şalarlarsa (12b/9)

iderler (13a/3)

dirler (11a/5)

olalar (12b/10)

şanalar (13a/4)

3.2.2.1.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Bu ekler, iyelik eklerinin kişi ekleri yerine kullanılması sonucu oluştuğu düşünülen eklerdir. *bulduñsa (12b/5)* örneğinde kişi ekinin ek-fiilden önce kullanıldığı görülür.

Birinci Teklik Kişi: -m

itdüm (9a/12)

irmedüm (13b/5)

uraydum (14a/9)

eyledüm (9a/12)

buldum (13b/7)

komazıdum (14a/11)

İkinci Teklik Kişi: -ñ

kılsañ (9b/7)

koğıduñ (13a/12)

bırakduñ (13a/12)

bulduñsa (12b/5)

didüñ (13a/12)

eyleseñ (13b/14)

Üçüncü Teklik Kişi: -Ø

oldı (9b/14)

itse (10b/10)

irişdi (11b/6)

gösterse (14a/7)	ideydi (14a/10)	iderse (14a/11)
<i>Üçüncü Çokluk Kişi: -lar, -ler</i>		
didiler (9a/10)	söylediler (11a/9)	kalmadılar (12a/8)
buldılar (10b/7)	kıldılar (11a/12)	aldanmadılar (12a/8)

3.2.2.1.1.3. Emir Çekimli Kişi Ekleri

Bu ekler sadece emir çekiminde kullanılan eklerdir. Emir kip şekillerinin ve kişi eklerinin kaynaşması sonucu oluştuğu düşünülen eklerdir. Bu ekler hem emir manasını hem de kişi ifadesini üzerlerinde taşırlar. *idin* (12b/5) örneğinde ikinci çokluk kişi eki *-n* şeklinde tespit edilmiştir. Metinde geçen emir çekimli kişi ekleri şunlardır:

İkinci Teklik Kişi: -Ø, -ğil, -gil

gel (9a/6)	terk itme (12b/6)	bulagör (13b/2)
bilgil (11b/8)	olğil (12b/12)	eyle (14b/11)

Üçüncü Teklik Kişi: -sun, -sün

söylesün (9b/12)	bulsun (12b/15)	itsün (12b/15)
------------------	-----------------	----------------

Birinci Çokluk Kişi: -alum, -eliüm

idelüm (12b/4)

İkinci Çokluk Kişi: -n

idin (12b/5)

3.2.2.1.2. Bildirme ve Tasarlama Kipleri

Bildirme ve tasarlama kipleri iş, oluş ve hareketin zamanını, istek derecesini bildiren eklerdir. Bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılır.

3.2.2.1.2.1. Bildirme Kipleri

Bu ekler, fiil şekillerini çekimli hâle getiren eklerdir. Bildirme kipleri, iş, oluş ve hareketin zamanını bildiren eklerdir. Bu ekler, zaman ekleri ve haber kipleri gibi isimlerle de anılır. Metinde duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman şekilleri tespit edilmiştir.

3.2.2.1.2.1.1. Duyulan Geçmiş Zaman

Duyulan geçmiş zaman, metinde *-miş*, *-miş* ek şekli ve *-updur*, *-üpdür*, *-ipdür* şekilleri ile yapılmıştır.

olupdur (9b/9)	diyüpdür (10a/15)	olupdur (14b/6)
bulupdur (10a/6)	idipdür (11b/1)	itmiş-durur (14b/6)
kılmışdı (10a/8)	kılupdur (13b/4)	

3.2.2.1.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki metinde *-dı, -di, -du, -dü* şekillerindedir. Ünlüler açısından çok şekilli olmasına rağmen ekin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmediği görülmektedir. Ayrıca ek, ünsüz uyumuna da uymamaktadır.

itdi (9a/11)	ağdı (10a/14)	gördüñ (13a/12)
itdüm (9a/12)	kıldılar (10b/8)	koğıduñ (13a/12)
eyledüm (9a/12)	buldı (11a/2)	bırağduñ (13a/12)
oldı (9b/14)	söylediler (11a/9)	irdüm (13b/5)
viridi (10a/9)	kalmadılar (12a/8)	kalđum (13b/6)

3.2.2.1.2.1.3. Gelecek Zaman

Gelecek zaman eki bir örnekte tespit edilebilmiştir. Bu ek de *-ısar* eki olup Eski Anadolu Türkçesi döneminin tipik gelecek zaman ekidir.

bulısar (10b/10)

3.2.2.1.2.1.4. Geniş Zaman

Geniş zaman eki *-r, -ar, -er* eklerinden oluşmaktadır. Bu ekin ünsüzünün olumsuz çekimlerde /z/ sesi ile nöbetleştiği görülür. Ayrıca ekin yardımcı ünlüsü her zaman yuvarlak olarak gelmiştir. Bu durum da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır.

eyler (9a/2)	irer (11b/9)	iderler (13a/3)
olmaz (9a/13)	girmez (12b/6)	kalurlar (13a/5)
olur (10a/2)	şalarlarsa (12b/9)	düşürür (13a/5)
dirlar (11a/5)	koğarlarsa (12b/9)	itmez (13a/13)
diler (11a/14)	dilerken (12b/11)	varur (14b/5)

3.2.2.1.2.2. Tasarlama Kipleri

İş, oluş ve hareketin istek derecesini bildiren kiplerdir. Metinde istek, emir ve şart kipi çekimleri tespit edilmiştir.

3.2.2.1.2.2.1. İstek Kipi

İstek kipi *-a, -e* eki ile çekimlenmektedir. İstek kipinin birinci çokluk kişi çekiminde zamir kökenli *-vuz, -vüz* kişi ekleri kullanılmıştır.

ire (9a/3)	bilesin (12b/6)	yöriye (14a/14)
kıla (9a/4)	şanalar (13a/4)	göstermeye (14a/14)
olasın (9a/7)	iresin (13b/8)	tuyavuz (14b/8)
ide (10b/13)	kılmayalar (14a/5)	olavuz (14b/9)

3.2.2.1.2.2.2. Emir Kipi

Emir kipinin ekleri kişi ekleri ve kip eklerinin kaynaşması ile oluşan eklerdir. Metinde geçen emir şekillerinden bazıları şunlardır:

İkinci Teklik Kişi: -Ø, -ğıl, -gil

bil**gil** (11b/8) ur (12b/6) terk it (13b/1)

tut (12b/5) ol**ğıl** (12b/12) kı**l** (14b/8)

Üçüncü Teklik Kişi: -sun, -sün

neyles**ün** (9b/10) its**ün** (12b/15) kı**lsun** (13a/1)

Birinci Çokluk Kişi: -alum, -elüm

idel**üm** (12b/4)

İkinci Çokluk Kişi: -ñ; -ñuz, -ñüz

idin (12b/5)

3.2.2.1.2.2.3. Şart Kipi

Şart kipinin çekimi *-sa, -se* eki ile yapılmaktadır. Metinde geçen bazı örnekleri şunlardır:

kılsa**ñ** (9b/7)itse (10b/10) eylese**ñ** (13b/14)

olsa (9b/15)olsa**ñ** (12b/8) gösterse (14a/7)

3.2.2.1.3. Çekimli Fiillerde Olumsuzluk

Çekimli fiillerde olumsuzluk *-ma, -me* fiilden fiil yapım eki ile yapılmaktadır. Metinde geçen bazı örnekler şunlardır:

kalmadılar (12a/8)terk it**me** (12b/6) şalb**maz** (13b/12)

aldayı**maz** (12a/12) bil**mez** (13a/7) aldan**mad**ılar (12a/8)

girm**ez** (12b/6) ir**med**üm (13b/5) göster**meye** (14a/14)

3.2.2.1.4. Fiilde Soru

Soru şekilleri fiillere soru eki olan *-mı, -mi* eklerinin getirilmesi ile yapılmaktadır. Soru ekinin zaman eklerinden sonra geldiği görülür:

olur **mı** (12b/11)

bulur **mı** (13a/14)

3.2.2.2. İsim Fiili (Ek-fiil)

İsim fiili, isim veya isim soylu sözcüklerin bir fiil gibi çekimlenmesini sağlayan *i*-fiilidir. Bu fiil, isimlere bir yardımcı fiil gibi gelerek onların cümlede yüklem olmasını sağlar. Ayrıca basit çekimli fiillere de ikinci bir fiil olarak gelir ve birleşik çekim oluşmasını sağlar. *i*-fiilinin yanında geniş zamanlı çekimlerde kullanılan ve *dur*-fiilinin ekleşmesi ile oluşmuş *-dur, -dür, durur* ek şekilleri de bulunmaktadır.

3.2.2.2.1. İsim Fiilinin İsimlerle Basit Çekimi

Basit çekim, isim veya isim soylu sözcüklere eklenerek bu sözcüklerin bir fiil gibi çekimlenmesini sağlayan gramer birimleri olan isim fiili ile yapılır. Metinde basit çekimin sadece geniş zaman örnekleri tespit edilebilmiştir.

3.2.2.2.1.1. Geniş Zaman Çekimi

İsim fiilinin geniş zamanı her kişiye farklı bir ekle yapılmaktadır. Bu eklerin, isim fiili ve kişi eklerinin birleşip kaynaşmasıyla oluştuğu düşünülmektedir. Metinde sadece ikinci kişi ve üçüncü kişi teklik çekimleri tespit edilebilmiştir. Teklik ikinci kişi için *-sin* ekinin, üçüncü kişi için ise *(-)durur*; *-dur*, *-dür* eklerinin kullanıldığı görülür.

İkinci Teklik Kişi: -sin, -sin

deryālusın (12b/8)

Üçüncü Teklik Kişi: (-)durur; -dur, -dür

‘ālemdür (9a/1)	emridür (11a/7)	evliyādadur (12b/4)
sebağdur (9a/9)	muḥabbetdür (9a/5)	bu-durur (13a/4)
hāl-durur (9a/13)	sırrıdur (11a/7)	nedür (13a/7)
budur (9a/14)	kim-durur (11a/9)	dil-durur (13a/8)
Âḥmed'dür (9b/4)	Ḥağ'dur (11a/12)	‘ışğdur (13a/9)
müşṭākıdur (9b/5)	olardur (11a/15)	belādur (13b/1)
eridür (9b/13)	dildür (11b/11)	irādetdür (13b/9)
biridür (10a/3)	dilleredür (12a/2)	velī durur (14a/13)
yok-durur (10b/8)	gül-durur (12a/7)	oldur (14a/14)
var-durur (10b/15)	ma‘nīdür (12a/7)	bulardur (14b/3)

3.2.2.2.1.2. İsim Fiilinin Olumsuzluk Çekimi

İsim fiilinin olumsuzu *degül* edatı ile yapılmaktadır. Metinde geçen bazı örnekleri şunlardır:

māhir degül (9b/10)

degüldür evliyā (14a/13)

söyler degül (13a/8)

3.2.2.2.2. İsim Fiilinin Birleşik Zaman Çekimi

Birleşik çekim, basit çekimli bir fiil üzerine, çekim eklerinden birini almış olan *i-* fiilinin de gelmesi ile oluşur. Arada kalan *i-* düşebilir, böylece iki ek yan yana gelir ve birleşik çekim oluşur. Metinde hikâye ve şart birleşik çekimleri tespit edilebilmiştir.

3.2.2.2.2.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi, *-mİş* ekini almış çekimli bir fiilin üzerine *idi* şeklinin getirilmesi ile oluşur. *i-* fiili düşebilir ve böylece ek şekilleri birleşik çekim oluşturabilir.

kılmışdı (10a/8)

3.2.2.2.2.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi, *-r, -ar, -er; -z* ekini almış çekimli bir fiil üzerine *idi* şeklinin getirilmesi ile oluşur. *i-* fiilinin düşmesi sonucu birleşik çekim oluşabilir.

diridi (14a/4)

itdürmezidüm (14a/11)

komazıdum (14a/11)

3.2.2.2.2.3. İstek Kipinin Hikâyesi

İstek Kipinin Hikâye şekli *-a, -e* ekini almış çekimli bir fiil üzerine *idi* şeklinin getirilmesi ile oluşturulabilir. *i-* fiili düşerse birleşik bir çekim oluşur.

geleydi (14a/9)

ideydi (14a/10)

göstereydi (14a/15)

uraydum (14a/9)

olaydı (14a/12)

3.2.2.2.2.4. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Görülen Geçmiş Zamanın Şartı, *-dt, -di, -du, -dü* ekini almış çekimli bir fiil üzerine *ise* şeklinin getirilmesi ile oluşur. *i-* fiili düşerse ek şekilleri birleşir.

oldıysa (11b/8)

bulduñsa (12b/5)

3.2.2.2.2.5. Geniş Zamanın Şartı

Geniş zamanın şartı, *-r, -ar, -er; -z* eklerinden birisini almış çekimli fiilin üzerine *ise* şeklinin getirilmesi ile oluşur. Arada bulunan *i-* fiili düşerse birleşik çekim oluşabilir.

kılursa (9a/3)

görürse (11b/15)

koysarlarsa (12b/9)

olursa (9b/15)

kıurlarsa (12b/7)

olmazısa (13a/15)

olmazsa (11b/7)

şalarlarsa (12b/9)

iderse (14a/11)

3.2.2.2.3. İsim Fiilinin *-ken* Zarf-Fiil Eki ile Kullanılması

İsim fiilinin bir diğer özelliği *-ken* zarf-fiil eki ile kullanılabilmesidir. *i-* fiilinin alabildiği ek sayısı sınırlıdır ve zarf-fiil eklerinden sadece *-ken* ekini alabilir. Metinde geçen şu örneklerde *i-* fiilinin, *-ken* zarf-fiil eki ile kullanıldığı görülür:

kaatre iken (11b/6)

dilerken (12b/11)

SONUÇ

Yazma Eserler Kurumunun katalog sayfasında 06 Mil Yz A 6563'te üç adet metnin ismi bulunmaktadır. Fakat mecmua dikkatlice incelenirse eksik sayfalar fark edilecek ve mecmua içerisinde iki eser daha olduğu anlaşılacaktır. Bu eserlerden birincisi *Kitâbu Makşadı'l-Akşâ*'dan hemen sonra gelen ve 12 sayfa tutarında olan Hakkânî'nin *Cevâhir* adlı mesnevisinin tespit edilen ve eksik olan ikinci nüshasıdır. İkincisi ise Ahmedî'nin *Mi'râc-nâme* adlı eserinin tespit edilebilen ikinci nüshasıdır. Bu durumda mecmuada üç değil, beş tane eser bulunmaktadır. Buna göre Yazma Eserler Kurumunun Katalog Tarama sayfasındaki bu hatanın düzeltilmesi gerekmektedir.

Türkçe metinlerin zenginliğinin ziyadesiyle ortaya konulması için alan araştırmaları ve katalog taramaları yapılmalıdır. Fakat sadece katalog taramaları ile yetinilmemeli, mecmualar da daha dikkatli incelenmelidir. Aslında bu çalışmada, metnin dil özelliklerinin yanı sıra mecmuaların dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesinin önemi de gösterilmek istenmiştir. Mecmualar hakkıyla incelendikçe çok daha önemli yazarlarımızın eserlerine, belki de hiç bilinmeyen eserlere ulaşmak mümkün olabilecektir.

Hakkânî'nin hayatı konusunda Türk edebiyatı kaynaklarında, tezkire ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müellifin 16. yy.da Kanunî Sultan Süleyman döneminde yaşadığı, mahlasının Hakkânî olduğu ve iyi bir eğitim aldığı eserlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca bir beyitte geçen "*didi tokşan tokuz*" ifadesinden şairin 1470 yılı civarında doğmuş olduğu düşünülebilir. Hakkânî'nin iyi bir şair olmasının yanı sıra samimi bir müslüman ve bir Allah dostu olduğu da söylenmelidir.

Müellifin eserlerinde *ilim*, *ilm-i ledün*, *mârif*, *marifet*, *irfan* gibi sözcükleri sıkça kullandığı görülür. Bu, müellifin ilme önem verdiğini ve ilim sahibi bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, ayet ve hadislerle vukufiyeti, dil ve üsluptaki başarısı da Hakkânî'nin iyi bir eğitim almış olduğunu göstermektedir.

Hakkânî'nin bugüne kadar tespit edilebilen iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf* diğeri de *Cevâhir* adlı mesnevileridir. Müellif için şimdilik bir mesnevi şairidir denilmesi yerinde olacaktır. Her iki eserin de şu ana kadar ikişer nüshası tespit edilmiştir. *Cevâhir*'in ilk nüshası için İstanbul, ikincisi için de Ankara nüshası denilebilir.

Metnin dil özelliklerine gelince, metinde bazı sözcüklerin yer yer farklı imlâ özellikleri ile yazıldığı görülmektedir. Ünlülerin yazılışında tam bir imlâ birliğinin olduğu söylenemez. Fakat bu birlik büyük oranda sağlanmıştır. Ünsüzlerin yazılışında belli bir sistem oluşmaya başlasa da imlâsı sorunlu olan ünsüzlerin (ç, p, ñ, t, d, s) yazılışındaki kargaşa kısmen devam etmektedir. Yani metinde tam bir imlâ birliğinin olmadığı fakat bu birliğin büyük bir oranda olduğu söylenebilir.

Kapalı é sesini net bir şekilde gösteren bir işaretin metinde olmadığı anlaşılmıştır. İ işaretini ile yazılan bu ses /i/ ile gösterilmiştir. Bu ses, ön seste olduğu zaman genellikle elif ye ile bazen de elif ile yazılmıştır. İç seste olduğu zaman ise çoğunlukla ye ile yazılmıştır, bazen ye işareti yazılmamıştır.

İnce sıradan sözcüklerdeki *t- > d-* gelişmesi bu dönemde tamamlanmışken, kalın sıradan sözcüklerdeki *t- > d-* ses olayının henüz tamamlanmadığı görülmektedir. Bu durum metne de yansımış, bazı sözcükler *t-* (ط) ile yazılırken bazı sözcükler *d-* (د) ile yazılmıştır. Bazı sözcüklerde *t-* işaretinin kullanılması, kalıplaşmış bir imlâ olmalıdır.

Ankara nüshasında *tudak*, *tuyavuz* şeklinde *t-* ile yazılan sözcükler, İstanbul nüshasında *dudak*, *duyavuz* şeklinde yazılmıştır. Ön seste ط işaretinin Ankara nüshasında daha çok kullanıldığı görülür. Bu da Ankara nüshasının daha eskicil olduğu konusunda bir ipucu sunmaktadır.

Kalınlık-incelik uyumunun metinde tam olduğu görülürken düzlük-yuvarlaklık uyumunun henüz oluşmadığı görülmektedir. Düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan etmenler arasında, kök veya gövdede bulunan ve eski biçimlerini devam ettirerek düz ya da yuvarlak yazılan ünlüler sayılabilir. Ayrıca dönemin bir özelliği olan ve kalıplaşmış olarak her zaman düz veya yuvarlak yazılan ve bu uyumun bozulmasına sebep olan ekler sayılabilir. Bununla birlikte bazı eklerin hem yuvarlak hem de düz şekillerinin bulunduğu görülmektedir. Bu da bu uyumun oluşmadığını ama başladığını göstermektedir.

İyelik eklerinin ünlülerinin genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozduğu görülmüştür. İlgi ekinin metinde her zaman yuvarlak geldiği, belirtme ekinin ise her zaman düz olarak geldiği görülür.

İstek kipi teklik üçüncü kişi çekiminde kişi için *-vuz*, *-vüz* eki kullanılmıştır. Duyulan geçmiş zaman için *-updur*, *-üpdür* ek şekli sıkça kullanılmıştır. Görülen geçmiş zaman eki metinde *-di*, *-di*, *-du*, *-dü* şekillerindedir. Ünlüler açısından çok şekilli olmasına rağmen ekin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmediği görülmektedir. Ayrıca ek, tonsuz seslerden sonra *-d* sesini koruduğu için ünsüz uyumuna da uymamaktadır. Gelecek zaman eki bir örnekte *-isar* şekli ile tespit edilmiştir. Geniş zaman ekinin ünlüsü her zaman yuvarlak olarak gelmiştir. Bu durum da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır.

Emir eki teklik üçüncü kişi ve çokluk birinci kişi çekimlerinde her zaman yuvarlak olarak gelmektedir. Emrin çokluk ikinci kişi çekiminde *-n* eki kullanılmıştır. İsim fiilinin (ek-fiil) geniş zaman çekimi her zaman *(-)durur*; *-dur* / *-dür* ekleri ile yapılmıştır. Ek, düz ünlülerden sonra geldiği zaman düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmuştur. Ayrıca bu ek ünsüz uyumunu da bozmaktadır. Soru eki, iki örnekte yuvarlak ünlüden sonra düz ünlülü olarak *-mi*, *-mi* şeklinde gelmiştir.

Metinde ünsüz uyumunu bozan sesin ek başlarında bulunan tonlu /d/ sesi olduğu görülmüştür. Yani metinde imlâsı kalıplaşmış ekler, tonlu /d/ sesi ile başlayan eklerden oluşmaktadır. Metinde ünsüz uyumunun ve düzlük-yuvarlaklık uyumunun bulunmadığı söylenmelidir. Metin, dönemin diğer eserlerinde de görülen bu uyumsuzlukları devam ettirmektedir.

+la / *+le* vasıta eki bir örnek dışında her zaman *+ıla* / *+ile* şeklinde ve bitişik olarak yazılmıştır. Bu durum bu edatın ekleşme sürecinin devam ettiğini, sürecin de başlarında olduğunu göstermektedir.

bulduñsa (12b/5), *kılurlarsa* (12b/7), *şalarlarsa* (12b/9), *kojarlarsa* (12b/9) örneklerinde kişi eklerinin ek-fiilden önce geldiği görülmektedir.

Çalışma ile *Cevâhir*'in eksik olan ikinci nüshasının çeviri yazısı verilmiş, imlâ, ses ve şekil özellikleri incelenmiştir. Metnin büyük oranda Eski Anadolu Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini sürdürdüğü görülmüştür. Dönemin bir metnin daha gün yüzüne çıkarılması sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2019). *Oğuzların dili Eski Anadolu Türkçesine giriş*. İstanbul: Ötüken.
- Ataseven, Y. (2015). Hakkânî'nin “Manzûme-i Nasayîh” adlı eserinde manzum âyet ve hadis yorumları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Demirtaş, A. (2009). *Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan dürr-i meknûn (tıpkıbasım, inceleme, çevriyazı, dizin)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Hakkânî. *Cevâhir*. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6563 / 1, Terceme-i Maksadü'l-Aksâ, <http://yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-maksadul-aksa/131379> Erişim Tarihi: 29.04.2023
- <http://yazmalar.gov.tr/eser/cevahirul-irfan/190931> Erişim Tarihi: 29.04.2023
- http://yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&arsiv_no=06%20Mil%20Yz%20A%206563 Erişim Tarihi: 29.04.2023
- <https://tafsir.app/ibn-alcayyim/7/189> Erişim Tarihi: 29.04.2023
- <https://tafsir.app/ibn-uthaymeen/41/54> Erişim Tarihi: 29.04.2023
- Hunutlu, Ü. (2018). Yeni bir nüshasıyla Ahmedî'nin Mi'râc-nâme'si. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 66(2), 281-349.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Koyuncu, Z. (2017). Hakkânî'nin manzume-i nasaih ala meşrebi't-tasavvuf adlı mesnevisi. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kurt, H. (2020). XVI. yüzyıl şairlerinden Hakkânî'nin Cevâhir adlı mesnevisi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(2), 486-547.

ÇEVİRİ YAZI

(9a)

meḡālīün meḡālīün feūlün

Nişân-ı kuṭb-i 'âlemdür bu taḡkîk

İdenler evliyâ sırrına taḡdîk (9a/1)

Ricâl eyler olara âşinâyî

İrişür anlara hem rüşenâyî (9a/2)

Teveccüh eyleye sırrına bir cân

Çılursa Ḥaḡ'dan ire aña ihsân (9a/3)

Ki her bir müşkil işler ola âsân

Çıla ol derdine 'âlemde dermân (9a/4)

Ṭarîk-i 'ışk içinde evvel âhir

Muḡabbetdür hemânâ ḡâl-i fâḡir (9a/5)

Muḡabbet düldüline gel süvâr ol

Şarâb-ı 'ışkıla 'ayn-ı ḡumâr ol (9a/6)

Fezâ-yı lâ-mekâna eyle pervâz

Olasın 'ışkıla 'âlemde mümtâz (9a/7)

Saña 'ilm-i İllâhî feyz ider ol

Hemân tek ṭalib-i nûr-ı vişâ[1] ol (9a/8)

'Ulümüñ münşeâtı pes 'ilm-i Ḥaḡ'dur

Ledün 'ilmi gönülde bir sebaḡdur (9a/9)

İdenler râh-ı 'ışka laḡza refṭâr

Nihâyet 'ışka yok didiler iy yâr (9a/10)

Velîkin bir niçe esrâr-ı cânı

Beyân itdi anuñ 'ışkı lisânı (9a/11)

Yazup bu şafḡaya itdüm anı taḡrîr

Ki ya 'nî eyledüm ben 'ışkı tefsîr (9a/12)

Beyân olmaz dilile ḡâl-durur ol

Ki ḡâl ehline bir ḡoş ḡâl-durur ol (9a/13)

Ġaraḡ budur ki şâḡib-ḡâl olasın

Şarâb-ı 'ışkıla ḡoş-ḡâl olasın (9a/14)

Olasın maṭla'-ı mâ'-i mu'inüñ

Ola 'avn-ı İllâhî hem mu'inüñ (9a/15)

(9b)

**Der beyân-ı aḡvâl-i insân-ı kâmil ü
nişânhâ-yı kuṭbü'l-aḡṭâb (9b/1)**

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bismi'llâhi'r-raḡmâni'r-raḡîm

Enbiyâdan kıldı zâḡir ol ḡadîm (9b/2)

Enbiyâ sırrına maḡzar evliyâ

Evliyâ mir'âtı rûḡ-ı enbiyâ (9b/3)

Sırr-ı Âḡmed'dür cihânda âşikâr

Ümmet içre kıldı Girdigâr (9b/4)

Rûḡ-ı ḡudsî ister ol feyz-i revân

Kim anuñ müştâḡıdur cümle cihân (9b/5)

Evliyâ vechindedür ol feyz-i Hâk
Cezbe-i nûr-ı hidâyet mâ-şadağ (9b/6)

Sırrına kılsañ teveccüh bî-gümân
Hâşıl ola cezbe-i Hâk her zamân (9b/7)

Cezbe vü feyz-i hidâyet sırr-ı 'ışk
Pertev-i velâyet hâl-i 'ışk (9b/8)

Evliyâdan feyz olupdur dillere
'İlm-i Hâk'dan cārîdür gönüllere (9b/9)

Şeyh-i şürî pes aña kâdir degül
Neylesün ol ma'nide mâhir degül (9b/10)

Fazl-ı Hâk'dur işbu feyz-i bî-mişâl
'İşk-ı Hâk'dur pertev-i nûr-ı vişâl (9b/11)

Ol nişân-ı bî-nişândur neylesün
Görmeyince anı niçe söylesün (9b/12)

Kuṭb-i 'âlem hâlidür ol gizlü râz
Ol ricâlü'l-ğayb eridür ser-firâz (9b/13)

Üçler kırklar yidiler hâdimi
Anlaruñ oldu mükerrerlik demi (9b/14)

Emr olursa söyler anı bî-gümân
Ṭâlib olsa gösterürler hem nişân (9b/15)

(10a)

**De[r]-beyân-ı silsile-i evliyâ ḳaddesa'llâhu
esrârehüm (10a/1)**

Çün ḫabîbu'llâh olur gözden nihân
Silsile iki olupdur ba'de-zân (10a/2)

İkisinden işledi feyz-i rasûl
Çâr-ı yârüñ her biridür zî-ḳabûl (10a/3)

Hâzret-i Bû Bekr-i Şiddîk yâr-ı ğâr
Hâl ü hayret aña oldu hoş nişâr (10a/4)

Rabbi zidnî fe-keyfe teḫeyyerâ (10a/5)

Ehl-i 'ışka hoş delîldür murtażâ
Ol rızâyıla bulupdur hem rızâ (10a/6)

**Ḳâle kerrema'llâhu vecchehu eş-şeyḫ ebleğ
mine'l-'ışk (10a/7)**

Cân fedâ kılmışdı bunlar ibtidâ
Bunlaruñ oldu maḳâm-ı müntehâ (10a/8)

Çâr-ı yâre virdi Hâk 'ilm-i ledün
Ümmet içre oldu anlar reh-nümün (10a/9)

Feyz-i hâli anlara virdi Hudâ
Anlara kıldı meşâyih iḳtidâ (10a/10)

Evliyâ ser-çeşmesidür bu turâb
Feyz-i 'ilm-i min ledünnî bî-ḫisâb (10a/11)

Didi pes sultân-ı dîn şâh-ı Ḥicâz
Ve'd-ḳuḫâ ve'l-leyl ü vaşf-i dil-nüvâz
(10a/12)

**Ḳāle'n-nebiyyu 'aleyhi's-selām "Ene
medīnetü'l-'ilm ve 'Alīyyun bābuhā"
(10a/13)**

Aḳdı andan baḫr-i 'ilmūñ bī-kerān
Ehl-i 'ışḳa ḫoş delīl oldı 'ayān (10a/14)

Laḫmuke laḫmī diyüpdür bī-gümān
Rūḫuki rūḫī diyüpdür cāvidān (10a/15)

(10b)

**Der-beyān-ı aḫvāl-i 'ışḳ-ı dil-nüvāz ü
seyr-i vilāyet-i ez-Ḥicāz (10b/1)**

'Azm ḳıldı Murtaẓā çün ez-Ḥicāz
Pes 'Irāḳ'a irdi ḳıldı keşf-i rāz (10b/2)

Hem velāyet sırrın izḫār eyledi
'İşḳıla çok keşf-i esrār eyledi (10b/3)

Oldı pes Selmān Ḥasan Baṣrī mürīd
Dehr-ārādur her biri ḫālā ferīd (10b/4)

Seyr ḳıldı milk-i şarka feyẓ-i Ḥaḳ
Evliyā-yı ehl-i İslām mā-şadaḳ (10b/5)

Pertev-i nūr-ı hidāyet cām-ı 'ışḳ
Her birinden zāḫir oldı ḫāl-i 'ışḳ (10b/6)

Hem şerī'at hem ḫaḳīḳat ma'rifet
Ehl-i İslām buldılar çok menfa'at (10b/7)

Yoḳ-durur tafşīle hergiz ihtiyāc
Cān u dil derdine ḳıldılar 'ilāc (10b/8)

Seyr ḳıldı milk-i Rüm'a sır 'aceb
Oldı Rüm ehli tamām ehl-i ṭaleb (10b/9)

Ḳaḅḅı ilde sırr-ı 'ışḳ itse ḳarār
Rüz ü şeb revnaḳ bulısar ol diyār (10b/10)

Ḳaḅḅı ilde ehl-i Ḥaḳ olsa nişān
Ol diyāruñ şāḫı ola şādümān (10b/11)

Fetḫ-i nuşret 'izz ü rif'at her zamān
Hem memālik ola pür-emn ü emān (10b/12)

Hem zuhūr ide 'ulüm-ı bī-ḫisāb
Çok ma'ānī feyẓ ola bī-irtiyāb (10b/13)

Hem 'imāret ola hem milk ü mekān
Hem 'adālet ola zāḫir cāvidān (10b/14)

Var-durur işbu ḫālet-i āşikār
Dā'imā mañşür muẓaffer şehriyār (10b/15)

(11a)

Pes gelüp bu yandan itdi sır zuhūr
Lāyık-ı dergāḫ olanuñ oldı nūr (11a/1)

Buldı 'āşıklar hidāyet hem sürür
Ḥāne-i ḳalbi temāmet pür-ḫuzūr (11a/2)

Mālik-i meczüb olurlar 'āşikān
Maḫzen-i genc-i ma'ārif 'ārifān (11a/3)

Cezbe-i feyẓ-i İlahī her zamān
Mest ü meczüb-i ebeddür 'āşikān (11a/4)

Ehline dirler anuñ kuṭb-i zamān
Cezbe vü feyz-i hidāyetdür nişān (11a/5)

**Cezbetun min cezabāti'r-Raḥmān tuvāzī
a'māle's-şaḳaleyn (11a/6)**

Küllü şey'-i hālik anuñ emridür
Vech-i bākī yine Ḥaḳḳ'uñ sırrıdır (11a/7)

Cümle maḥlūkāt şuyūn-ı zāt-ı Ḥaḳ
Her birinde vardur āḫir dil tuḍaḳ (11a/8)

Her biri evşāf-ı Ḥaḳ söylediler
Kim-durur 'ışḳ milkinge iden güzer (11a/9)

Kim-durur feyz-i ezel envār-ı 'ışḳ
Cezbe-i rabbānīdür āḡār-ı 'ışḳ (11a/10)

Her biri bir dürlü söz söylediler
Ehl-i Ḥaḳ anı ma'nī diyü söylediler (11a/11)

Ma'nīden maḡşūd olan Ḥaḳ'dur 'ayān
Meşnevī'de böyle kıldılar beyān (11a/12)

Goftu'l-ma'nī huve'llāhu şeyḫ-i dīn
Baḫr-i ma'nihā-yı Rabbi'l-'ālemīn (11a/13)

'Aḳl-ı küll didi aña hem Bāyezīd
Her nefes Ḥaḳ'dan diler hel min mezīd
(11a/14)

Ḥāl-i ma'nādur Hüseyin ile Ḥasan
Kim olardur 'ışḳ-ārā hoş mü'temen (11a/15)

(11b)

Vecdile ta'bīr-i Ca'fer bā-rızā
'İşḳıla ta'bīr idüpdür Murtażā (11b/1)

Didi ḡayret aña şiddīk-ı şafā
Cezbe vü feyz-i hidāyet Muştafā (11b/2)

Keyfe madde'z-zıllı naḡş-ı evliyā
Evliyā mir'āt-ı Ḥaḳ'dur bī-riyā (11b/3)

Ḳalbu'l-mü'min mir'ātu'llāh (11b/4)

Aña kim irdi hidāyet lütf-ı Ḥaḳ
Nuṭḳ-ı Ḥaḳḳ'ı işidüp didi şadaḳ (11b/5)

Feyz irişdi aña ol-dem bīş ü kem
Ḳaṭre iken oldı baḫr-i pür-kerem (11b/6)

Şıdḳuñ olmazsa ne ḡāşıl şormadın
İmtihānıla varuban görmedin (11b/7)

'Ālem-i ervāḡda bilgil 'ayān
Ger elestde zāhir oldıysa bu cān (11b/8)

'Ālem-i eşbāḡa olduḡda revān
Evliyā bezmine irer bī-gümān (11b/9)

**El-ervāḡu cünūdün mücennedetün fe-
māzā te'ārafe fe'telefe fe-māzā teḡalefe
ifteraḡa¹⁰ (11b/10)**

¹⁰ Bu başlık, Halil Kurt'un çalışmasında tam olarak "El-ervāḡu cünūdün mücennedetün femā te'ārafe minhā itelefe ve femā tenākere minhā iḡtelefe" başlığına denk gelmektedir.

Hâl-i sırr-ı elest ü hem belâ
Ol belâya cân u dildür mübtelâ (11b/11)

Âb ü kilden kırtılup olur hâlâş
Defter-i 'ışka yazarlar anı hâş (11b/12)

Şer'ile olur müzeyyen bî-gümân
Feyz olur dürlü ma'arif cavidân (11b/13)

Evliyâda var durur bu hâl 'ayân
Feyz olur 'ilm-i ledünnî her zamân (11b/14)

Hâk kimi lâyıq görürse ol gelür
'Âlem-i şüretde ol 'ışkı bulur (11b/15)

(12a)
Hâşılı seyr ü sülük u ilhâm-ı Hâk
Feyz-i rabbânî ma'arif keşf-i Hâk (12a/1)

Cümle-i ervâha olur âşinâ
Âşinâlık dilleredür rüşenâ (12a/2)

İşler ol seyr ü sülük-ı bî-gümân
Çok temâşâ eyler âhîr işbu cân (12a/3)

Bu hadisin olması gereken şekli de böyle olmalıdır. bk. Kurt, H. (2020). *XVI. Yüzyıl Şairlerinden Hakkânî'nin Cevâhir Adlı Mesnevisi. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (2), s. 486-547. DOI: 10.34083/akad.746401

<https://tafsir.app/> adresinde ise bu hadis, şu şekilde geçmektedir: “الأرواحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا انْتَلَفَ، وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ” bk. <https://tafsir.app/ibn-alqayyim/7/189> 29.04.2023

Senurîhim âyâtinâ fî'l-âfâki ve fî enfusihim hattâ yetebeyyene lehum ennehu'l-Hâkku¹¹ (12a/4)

meşâlîün meşâlîün feülün

Elâ iy tâlib-i cüyâ-yı esrâr

Ma'anî kılzüm-i deryâ-yı ebrâr (12a/5)

Zuhûr-ı câm-ı cezbe feyz-i Hâk'dur

Kerâmât u küşûf bürhân-ı Hâk'dur (12a/6)

Ma'arif gül-durur çiçekleri kâl

Velâyet feyz-i ma'nîdür dahı hâl (12a/7)

Bulanlar hâl-i kâle kalmadılar

Bu kâl ü kâle hem aldanmadılar (12a/8)

Olanlar fazlıla dâyim sirişte

Nazar kılmadılar heşt ü behişte (12a/9)

Seğâhum Rabbuhum hamrın içen cân

Olanlar evliyâ bezminde hayrân (12a/10)

Şarâb-ı 'ışkıla mu'tâd olanlar

Zuhûr-ı feyzile dil-şâd olanlar (12a/11)

Anı aldaymaz merd-i füsün-sâz

Semâ vü harf ü şavt u lahn-i âvâz (12a/12)

¹¹ Yazma metinde bu başlıkta geçen “senurîhim” sözcüğünden sonra *fi* edatı yazılmıştır. Bu bir hata olmalıdır. Bu başlık da bir ayet olduğu için burada tarafımızca doğrusunu yazmak gerektiği düşünülmüştür. سُنُرِيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ الْحَقَّ

Gerek tâliblere feyz ü hidâyet
Zuhûr ide bedende bî-nihâyet (12a/13)

Ṭulû‘ ide göñül milkinde ol nûr
Ola ‘arş-ı İlähî beyt-i ma‘mûr (12a/14)

Gehî hayrân ola mest gehî şevk
Zuhûr ide ma‘ârif feyz ola zevk (12a/15)

(12b)
Sülûk u seyr-i ilhâm ola hâşıl
Teveccüh illerine ola vâşıl (12b/1)

İrâdet gösterenler ola meczûb
Şu cezbe kim ola ‘âlemde maḥbûb (12b/2)

Bu feyzüñ şâhibidür kâmil insân
Şarâb-ı ‘ışka dirler âb ü hayvân (12b/3)

Ṭarîk-i evliyâdadur bu hâlet
Murâd olursa idelüm delâlet (12b/4)

Eger bulduñsa muḥkem tüt etegin
Ziyâret-gâh idin anuñ yatağın (12b/5)

Cihânuñ terkin ur terk itme anı
Ele girmez bilesin her dem-anı (12b/6)

Ve illâ hırka vü tâc ü risâle
Kılurlarsa eger şâha havâle (12b/7)

Riyâzet gösterürler cefâsın
Şusuz olsañ hemân deryâlusın (12b/8)

Daḥı ferdâya şalarlarsa ‘ahdi
Koyarlarsa yoluñda cidd ü cehdi (12b/9)

Delîli olalar heşt ü behiştüñ
Bular ne hâceti rûḥ-ı siriştüñ (12b/10)

Olur mı ‘âşıkân cennât-ı nâzır
Tecellîye dilerken ola hâzır (12b/11)

Buları terk idüp olğıl revâna
Tecellî nûrın iste sen bu câna (12b/12)

Şüyüḥı ser-be-ser arayuban cân
Bulardan bulmağa kâmil-i insân (12b/13)

Hidâyet bulmayınca yok qarârı
Şarâb-ı ‘ışk-ı câm-ı hoş-güvârı (12b/14)

Şafâ bulsun dil ü cân ol nazardan
Keremler hâşıl itsün gerçek erden (12b/15)

(13a)
Murâdını bulup kılsun qarârı
Kafesden kılmadın bülbül firârı (13a/1)

Şüyüḥ içre daḥı var bir tavâ’if
Şatarlar dâ’imâ ḥalka ma‘ârif (13a/2)

Ma‘ârif güllerin tezyîn iderler
Semâ‘ vü raqş-ı hoş âyîn iderler (13a/3)

Gelen bülbül ola ol gül de hayrân
Şanalar bu-durur aḥvâl-i merdân (13a/4)

Țutuluban alurlar ol durağa
PeriřanlıĐ dūřurūr řola řaĐa (13a/5)

Ma'āza'llāh ki merdān ola ā'il
Semā' vū raşa ya'nī ola mā'il (13a/6)

Bular bilmez nedūr feyz-i hidāyet
Zuhūr-ı cezbe vū sırr-ı velāyet (13a/7)

Hemān bir dil-durur sōyler degil hāl
Temāmet fi'l-i avl-i il u hem āl (13a/8)

řarāb-ı cām-ı 'ıřđdur kār-ı merdān
Derūnī nūř idenler ola ayrān (13a/9)

Ol imekde ne leb vardur ne od-gām
Ne sākī vardur ne mey vardur ne od-cām
(13a/10)

Nolur bundan ki gūlřende ola gūl
Veyā bir baĐçede bir deste sūnbūl (13a/11)

Sen anı bir nefes gōrdūn oĐıduñ
Hemān bir reng ũ bir bū didūn biraĐđūn
(13a/12)

Gūl-i gūlzārı olmayınca cānum
arār itmez bu cān-ı nātūvānum (13a/13)

Velāyet gūlsitānına iren cān
Bulur mı derdine 'ālemde dermān (13a/14)

Niřān-ı kāmil insānuñ-durur hāl
Eger hāl olmazısa ola bir āl (13a/15)

(13b)
Bu avmi dağı terk it ol bahādur
Hūrūf-ı řavt hep cāna belādur (13b/1)

Yüzine iriřūp olĐil mūrīdi
Bulagōr cāna ol nevrūz-i 'īdi (13b/2)

řarāb-ı 'ıřđ-ı cām-ı lā-yezālī
Zuhūr-ı feyz-i hāl-i bī-miřālī (13b/3)

Bu āřūfte ılupdur Bāyezīd'i
Bu hāldūr cānlaruñ dāyim ũmīzi (13b/4)

Didi oksan okuz irdūm řüyūħa
Bularda irmedūm kāmil rūsūħa (13b/5)

Bulara varuban aldum arada
Velīkin irmedūm kāmil murāda (13b/6)

Hemān Ca'fer'de buldum vecd ũ hālet
Beni ol Hā'a eyledi delālet (13b/7)

Meger insān-ı kāmile iresin
Bu hālūn 'aynın anda hem gōresin (13b/8)

Muħabbet řıdđ-ı irādetdūr aña yol
Bu hālūn menba'ıdur bilesin ol (13b/9)

Ola gūlzār-ı ma'nī dilde rūřen
Ki hāristān-ı nefesūn ola gūlřen (13b/10)

Ma'ânî vü ma'ârif hoş müzeyyen
Ola hâl-i velâyet hem mu'ayyen (13b/11)

Taşarrufda olan ferdâya şalmaz
Şeb ü rüzile olan aya şalmaz (13b/12)

Velâyet naqd-i ma'nîdür dağı hâl
Hemân tek müşterî ol cânıla âl (13b/13)

Nişânı bu-durur kûtb-i zamânuñ
Muhabbet eyleşñ mest ola cânuñ (13b/14)

Ola tahtır olan ma'nî muhaqqak
Zuhûr ide hidâyet sende el-ḥaḳ (13b/15)

(14a)

**Men aḥlaşa li'llâhi erba'îne şabâhan
zaherat yenâbî'u'l-ḥikmeti min ḳalbihi
'alâ lisânihi (14a/1)**

Yenâbî'u ma'ârif ola cârî
Yidi deryâ ola kemter bıñarı (14a/2)

Sülûk u seyr-i ilhâm ola ḥâşıl
Maḳâmı lî-ma'allâh ola ḥâşıl (14a/3)

Diridi dâ'imâ ol faḥr-i aḳṭâb
Ṭarîḳatda budur hem aşı-ı âdâb (14a/4)

Yüki ile ola her cân revâna
Nazar kılmayalar kevn ü mekâna (14a/5)

Ola ol cân hemânâ mest-i meczûb
Eger şâh u vezîr ü mîr-i maṭlûb (14a/6)

Nişân-ı kâmil-i insân-durur bu
Ki her kim şıdḳla gösterse añaru (14a/7)

Ola ḥumḥâne-i vaḥdetde hemân
Budur âḥîr nişân-ı kâmil insân (14a/8)

Zamânumda geleydi İbn-i Edhem
Uraydum zaḥm-ı dil derdine merhem (14a/9)

Zuhûr ideydi anda hâl-i ma'nî
Kemâl u feyz ü 'ilm-i min ledünnî (14a/10)

Aña tahtını terk itdürmezidüm
İderse dağı anı ḳomazıdum (14a/11)

Ne 'arz olsa olaydı aña ma'rûf
Olaydı ḥâli hep ilhâm-ı mevḳûf (14a/12)

Anuñ pîri velî durur güzîde
Degüldür evliyâ ol âferîde (14a/13)

Nişân-ı kûtbuñ oldur bil-ki hergiz
Ki ḳarda yöriye göstermeye iz (14a/14)

Eger sultân-ı 'âdil şâh-ı devrân
Muhabbet göstereydi 'ışḳa her ân (14a/15)

(14b)

Küşûf ehli olaydı merd-i kâmil
Kemâlâta-durur ḡâyetde ḳâbil (14b/1)

Hidâyet isteyen kılsun irâdet
İrâdetden nedür hâşıl hidâyet (14b/2)

Bu sözler feyzidür sırr-ı kadîmüñ
Bulardur kaçresi baħr-ı 'azîmüñ (14b/3)

Dil-i 'ârif-durur deryâ-yı mevvâc
Kenâr-ı nuṭk-ı ħarfîdür her emvâc (14b/4)

Hezârân mevc vardur mest-i mecnûn
Ki ħarķa varur anda rub'-i meskûn (14b/5)

Ma'ârif baħş olupdur evliyâdan
Ĥalâş itmiş-durur câmî hevâdan (14b/6)

Anuñ-çun nazma geldi bunca güftâr
Ĥakâyık dürlerinden niçe esrâr (14b/7)

İlâhî kıl bize 'ışkî kulavuz
Uyup 'ıška varup sırruñ tıyavuz (14b/8)

Olavuz 'ışkıla 'âlemde ħandân
Ma'ârif feyz olur lütfuñdan ihsân (14b/9)

İşidenler ola ħayrân u bî-ħüş
Görenler câm-ı 'ışkî ola medħüş (14b/10)

Ķulüb içre hemân mevdûd eyle
İlâhî 'âķîbet-i maħmûd eyle (14b/11)

A LANGUAGE EXAMINATION ON THE SECOND EDITION OF MASNAWI NAMED CEVAHİR OF HAKKANİ, A XVI. CENTURY POET

ABSTRACT

Researches on field studies and library catalogs and new works obtained as a result of these researches are of great importance in terms of revealing the richness of Turkish texts. Sometimes in the magazines in the libraries, there are texts that are intertwined with each other. When these magazines are read in full, a previously unknown work or a new copy of a known work can be detected. These identified works, in addition to revealing the richness of Turkish texts, can also shed light on the situation of Turkish literature and Turkish language at that time.

In this study, the second copy of the 16th century poet Hakkani's masnawi named Cevahir, whose only copy has been identified before, is emphasized. The text is in the National Library Manuscripts Collection, 06 Mil Yz A 6563 / 1, registered with the name *Terceme-i Maksadü'l-Aksa*. In the catalogue, the names of this text and Ahmedi's *Mi'rac-name*, which follows it, are not written. When examined carefully, it is understood that there are missing pages after the eighth page of the journal and this constitutes a mistake. The journal, which started as prose, became verse after this page. This 12-page text, which was overlooked due to missing pages and located between *Kitabu Maksadı'l-Aksa* and *Mi'rac-name*, is the second copy of Hakkani's masnawi named Cevahir. There are only 165 couplets from the end in this copy of the work, which has 540 couplets in the first copy.

In the study, the translation of this text, which has missing pages, was prepared and a language analysis was made on the text; spelling, phonetic and morphological features were tried to be revealed. While examining the orthographic features of the text, the writing of some sounds, while examining the phonetic features, phonetic harmony and sound changes were emphasized. In the section of morphological features, dependent morphemes in the text are discussed. As a result of all these evaluations, it has been understood that the work is a text that reflects the language characteristics of the Old Anatolian Turkish period. Although the writing date of the text coincides with the end of the period, it is seen that some suffixes continue their old forms in terms of sound harmony. In addition to this, it has been determined that the phonetic features of Old Turkish are preserved in some words. With the study, it is aimed to unearth another text from the Old Anatolian Turkish period and to contribute to language studies.

Keywords: Old Anatolian Turkish, spelling, phonetic features, morphological features, Hakkani, Cevahir.